

Олена Пометун, Ольга Дудар, Вікторія Кришмарел, Тетяна Ремех

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА

Підручник для 9 класу
закладів загальної середньої освіти

Підручник розроблено за модельною навчальною програмою
«Громадянська освіта. 6–9 класи» для закладів загальної середньої освіти
(авт. Пометун О. І., Дудар О. В., Клименко Н. П., Кришмарел В. Ю., Ремех Т. О.)

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2026

Обл.-вид. арк. 8,40
(в т.ч. 0,55 форзац)

ДОРОГІ ДЕВ'ЯТИКЛАСНИКИ Й ДЕВ'ЯТИКЛАСНИЦІ!

Перед вами — завершальний етап захопливої подорожі світом громадянської освіти. Цей предмет — не просто набір фактів, а ключ до розуміння себе, інших людей і нашого складного, але цікавого світу.

Бути громадянином / громадянкою — означає бути частиною спільноти, де ми щодня взаємодіємо, стикаємося з різними думками й характерами. Саме від нас залежить, якими будуть ці стосунки. Протягом року ви навчитеся ефективного спілкування, вміння розв'язувати конфлікти, презентувати свої ідеї, знаходити спільну мову з різними людьми.

Ви вже маєте досвід участі в шкільному житті та ініціативах. Тепер зможете більше: спробуєте себе в самоврядуванні, дізнаєтеся, як працюють громадські організації, реалізуєте власні проєкти — від ідеї до дії. Не просто спостерігатимете, а діятимете й відчуватимете власний вплив.

Життя в демократичній державі — це калейдоскоп можливостей і точок зору. Тож важливо навчитися працювати в команді, розвивати толерантність і повагу до інших, протидіяти дискримінації. Саме ці навички стануть основою вашого успіху.

Ви наближаєтеся до часу, коли матимете справжній вплив на життя нашої держави — не лише через шкільні чи громадські проєкти, а й свідомо голосуючи та відстоюючи свої права. На заняттях цього року ви більше дізнаєтеся про демократію, права людини й механізми впливу на владу.

У сучасному світі важливо не розгубитися серед інформаційного шуму. Цього року ви поглибите свої знання про кібербезпеку, захист своїх персональних даних, удосконалисте навички критичного мислення, розпізнавання маніпуляцій і дезінформації. Найголовніше — ви долучитеся до відповідальних творців інформаційного простору, у якому житимуть ваше й наступні покоління.

Цей курс допоможе вам рішуче крокувати в доросле життя — стати впевненими у собі, незалежними, відкритими до нового. Нехай цей рік принесе відкриття, натхнення й віру у власні сили!

ЯК ПРАЦЮВАТИ З ПІДРУЧНИКОМ

Підручник з освіти для свідомого громадянства укладено за вже знайомою вам структурою. У ньому ви знайдете рубрики, які допомогатимуть організовувати вашу діяльність на кожному занятті. Кожен з параграфів розпочинається завданням рубрики **Обговорімо**, яке запрошує пригадати те, що ви знаєте із цієї теми, й висловити припущення щодо нового матеріалу, які ви перевірятимете під час

заняття. Рубрика **Діймо разом** пропонує вам попрацювати в парах чи групах і зробити свої висновки та відкриття. Позначку **Поміркуймо** ви побачите перед авторським текстом або перед інформацією з додаткових джерел. Ця рубрика містить запитання і завдання для виконання під час опрацювання тексту. Рубрика **Підсумуймо** допоможе усвідомити, як ви засвоїли новий матеріал, оцінити заняття і зрозуміти, чого вдалося досягти, а над чим варто ще поміркувати. Рубрика **Повправляйся** містить завдання на вибір, які можна виконати вдома.

У тексті підручника вам траплятимуться виділені слова — це поняття і терміни, які потрібно запам'ятати й уміти їх пояснювати. У цьому допоможе рубрика **Словник заняття**. Наприкінці підручника є список джерел, згаданих у параграфах.

У кожному параграфі ви знайдете посилання на *інтерактивний електронний додаток* (далі — **Е-ДОДАТОК**), що містить завдання, які сприятимуть кращому засвоєнню навчального матеріалу. Е-додаток до підручника розташовано за посиланням:

<https://smarttextbook.com.ua/civic-9/>

*Бажаємо успіхів і благополуччя,
авторки*

ЗМІСТ

Частина 1.

Я В КОЛІ СПІЛКУВАННЯ

- § 1. Як ефективно спілкуватися та взаємодіяти в різних спільнотах... 6
- § 2. Як вести діалог і обстоювати свою думку 11
- § 3. Як знайти вихід з конфлікту та зберегти повагу одне до одного 19
- § 4. Як налагоджувати порозуміння та підтримку у складні часи 27

Частина 2.

Я І ВЛАДА. ЗАЛУЧЕНІСТЬ ДО СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ Й ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

- § 5. Що означає бути громадянином і громадянкою України 34
- § 6. Як влаштовано владу в нашій державі за Конституцією України 41
- § 7. Як громадяни і громадянки можуть взяти участь в управлінні державними справами..... 48
- § 8. Як вшанування символів, дотримання законів і громадянська стійкість впливають на майбутнє України..... 55

Частина 3.

ГРОМАДА: ПРОСТІР ДЛЯ ДІЙ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

- § 9. Як ми в громаді будуємо наше сьогодення й майбутнє 61
- § 10. Як ми об'єднуємося для впливу та колективних дій..... 68
- § 11. Як школа стає осередком громадської активності 74
- § 12. Як я можу підтримати свою громаду..... 81

Частина 4.

КРИТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ

- § 13. Як перетворити виклики інформаційного світу на нові можливості 88
- § 14. Як убезпечити себе й дотримати прав інших у віртуальному світі..... 94
- § 15. Що таке цифрова ідентичність і як ефективно захищати свої персональні дані 100
- § 16. Що таке цифрова етика і цифровий слід та чому варто дотримуватися правил цифрової гігієни..... 107

Частина 1

Я В КОЛІ СПІЛКУВАННЯ

§ 1

ЯК ЕФЕКТИВНО СПІЛКУВАТИСЯ
ТА ВЗАЄМОДІЯТИ В РІЗНИХ
СПІЛЬНОТАХ

ОБГОВОРІМО

- Що таке спілкування?
- У яких спільнотах ти спілкуєшся щодня?
- Чи відрізняється твоє спілкування з друзями від спілкування з учителями або батьками?
- Як саме?

ДІЙМО РАЗОМ

Працюючи в малих групах, оберіть будь-яку спільноту, представниками якої ви себе презентуватимете. Сформулюйте 4–5 правил спілкування і взаємодії, які є актуальними для цієї спільноти. Презентуйте цей перелік класу, а інші мають визначити, яку спільноту ви обрали. Обговоріть:

- Чи легко було відрізнати спільноти?
- Чи були однаковими деякі правила в різних спільнотах? Які саме?
- Як ви вважаєте, чому саме ці правила спільні?
- Чому в різних спільнотах діють різні правила і чого це вимагає від нас під час спілкування?

ПОМІРКУЙМО

Працюючи у парах / малих групах, намалюйте кластер до ключових понять тексту. Обговоріть, яке значення має самопрезентація для ефективного спілкування. Які виклики можуть стати на заваді порозумінню? Сформулюйте 1–2 речення узагальнення. Результати роботи презентуйте класу.

Як спілкування і самопрезентація

впливають на наше життя

У сучасному світі **спілкування** відіграє визначальну роль у житті кожної людини. Це складний процес взаємодії, що виходить далеко за межі простого обміну словами. Спілкування — це мистецтво порозуміння, яке допомагає нам обмінюватися думками, почуттями та досвідом.

Уявіть собі спілкування як складну мережу взаємозв'язків, що оточує нас повсюди. Воно має кілька важливих **функцій**: інформаційну (обмін знаннями), емоційну (вираження почуттів), соціальну (встановлення зв'язків) та функцію самореалізації (розкриття своїх можливостей). Саме через спілкування ми пізнаємо світ, розвиваємося як особистості й будемо стосунки з оточенням.

Люди взаємодіють у різноманітних спільнотах — від формальних (школа, гурток, робота) до неформальних (коло друзів, онлайн-спільноти). У кожній із цих груп діють свої правила та особливості взаємодії. Однак ключовими спільними принципами завжди лишаються повага, толерантність, бажання почути іншого та порозумітися.

Ще одним важливим аспектом спілкування є **самопрезентація** — тобто те, як ми представляємо себе іншим людям. Наша мова, зовнішній вигляд і поведінка впливають на враження, яке ми справляємо на оточення. Наприклад, у школі важливо бути чесним, активним, шанобливо ставитися до вчителів і однокласників/однокласниць. У соціальних мережах — відповідально підбира-

ти контент для публікації, дбати про безпеку власної інформації, дотримуватися культури онлайн-спілкування. У професійному середовищі доречно проявляти ініціативу, працювати в команді й дотримуватися ділового стилю спілкування. Ефективна самопрезентація включає не лише зміст слів, а й мову тіла, міміку та реакції на висловлювання інших людей.

Люди можуть стикатися з труднощами у спілкуванні. Особливо в підлітковому віці важливо навчитися бути щирими й відкритими в розмовах, покращувати свої навички спілкування й уважно слухати, що інші кажуть у відповідь. Головне — бути самими собою і поважати право кожного мати свою думку.

Сучасний світ висуває чимало викликів для ефективного спілкування. Соціальні мережі, миттєві повідомлення, різноманітні платформи ство-

рюють нові форми комунікації. Важливо навчитися використовувати ці інструменти свідомо й відповідально.

Отже, спілкування, взаємодія та здатність презентувати себе — це основи, що допомагають кожному / кожній з нас знайти своє місце в суспільстві, розкривати власний потенціал і будувати довірливі взаємини з людьми. Уміння ефективно спілкуватися — це ключова навичка, яка допоможе вам бути успішними в різних життєвих обставинах та ситуаціях.

ДІЙМО РАЗОМ

1. На основі прочитаного тексту обговоріть у колі, що дає змогу ефективно спілкуватися, коли люди не знають мови одне одного. *У якій спільноті може виникнути така потреба? Як у такому випадку можна презентувати себе? Чи комфортним є таке спілкування? Чому?*
2. Працюючи в групах, оберіть тему з наведених нижче, та створіть ментальну карту або кластер.

Я — співрозмовник / співрозмовниця: мої сильні сторони, труднощі у спілкуванні та сприйняття мене іншими.

Мої невербальні звички: жести, пози, міміка.

У яких спільнотах я найбільш активний / активна й чому.

Як ефективно презентувати себе за 30 секунд.

3. Спілкуючись за методом «Мікрофон», озвучте 2 правдиві та 1 хибний вислови про себе. Решта учнів / учениць визначають, що було помилковим. Обговоріть, завдяки чому це вдалося зробити? Які інтонації, пози, жести можуть викликати недовіру до слів співрозмовника?
4. Об'єднайтеся в 4–5 груп. Кожна група за жеребом обирає одну зі спільнот: шкільний клас, спортивна команда, гурток за інтересами, онлайн-спільнота, молодіжна волонтерська організація. Обговоріть і коротко занотуйте ваші думки:
 - ✓ *Хто утворює цю спільноту (є її представниками / представницями)?*
 - ✓ *Які правила в ній існують?*
 - ✓ *Які приклади взаємодії між представниками / представницями спільноти можна навести?*
 - ✓ *Що від вас вимагало б ефективне спілкування із цими людьми?*

Поділіться результатами роботи з класом.

5. Подумайте й напишіть / намалюйте портрет або схему людини, яка, на вашу думку, є майстром / майстринею ефективного спілкування та самопрезентації. Можна вказати, які якості притаманні цій людині; як вона говорить, слухає, поводить; яке враження вона справляє на інших; якими навичками вона володіє. За бажанням поділіться своїми ідеями з класом.

6. Перегляньте відео «Схема для ділової самопрезентації» (Е-додаток, 1.4). Працюючи в малій групі, на основі відео складіть покрокову інструкцію самопрезентації. Чи представлятимете ви себе по-різному в різних спільнотах? Як саме? Підготуйте приклади самопрезентації по 30 секунд для формального та неформального спілкування / знайомства.

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Спілкування — це спосіб передавати й отримувати інформацію, ділитися емоціями, враженнями, знаннями.

Спільнота — це люди, які живуть спільно в окресленій території, або які є групою / одиницею через їхні спільні інтереси, приналежність до соціальної групи, національності тощо.

Самопрезентація — це спосіб, яким ми показуємо себе іншим у залежності від спільноти та самоідентифікації.

ПІДСУМУЙМО

1. Працюючи індивідуально, побудуй і заповни таблицю за зразком, розглянувши 3–4 спільноти з тих, про які йшлося на занятті.

Спільнота	Як я себе поведжу	Як мене сприймають	Що я хочу змінити

2. Використовуючи метод «Вільного письма», протягом 1 хвилини закінчіть речення (на вибір).

А Сьогодні я зрозумів / зрозуміла, що спілкування...

Б Ефективна самопрезентація...

В Найважливіше у спілкуванні з іншими людьми — це...

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

1. Склади кілька (2–3) порад собі для успішного спілкування у школі / вдома / онлайн. Поради можуть стосуватися вербального та невербального спілкування. Зазнач для себе, як саме ти застосовуватимеш ці поради на практиці.
2. Проведи мініінтерв'ю з трьома людьми на тему «Як я спілкуюся з іншими?». Занотуй по 3–4 ідеї, а потім сформулюй загальні висновки про свій стиль спілкування та можливі шляхи для його вдосконалення.

Виконай завдання 1.1, 1.2 і 1.3 в Е-додатку.

§ 2

ЯК ВЕСТИ ДІАЛОГ І ОБСТОЮВАТИ СВОЮ ДУМКУ

ОБГОВОРІМО

Чому буває складно висловлювати свою думку в колективі?

Чи траплялися у вашому житті ситуації, коли ви не могли донести іншим свою позицію?

Як ви почувалися?

Що важливіше для вас у спілкуванні — вміти переконувати чи слухати інших? Чому?

Як ви реагуєте, коли хтось не погоджується з вашою точкою зору?

Чи можна сперечатися і при цьому поважати співрозмовника / співрозмовницю? Як це проявляється в реальному житті?

ДІЙМО РАЗОМ

1. Проаналізуйте свої вміння і коротко занотуйте свої думки.

За шкалою від 1 до 10 визнач, наскільки добре ти вмієш слухати інших.

Що заважає тобі уважно слухати співрозмовника / співрозмовницю?

Як ти реагуєш, коли хтось висловлює думку, з якою ти категорично не згодний / не згодна?

Презентуйте свої міркування класу. Разом визначте, над чим варто попрацювати.

2. Об'єднайтеся в пари і протягом 1 хвилини ставте співрозмовнику / співрозмовниці запитання, щоб якомога більше дізнатися про нього / про неї. Потім поміняйтеся ролями. Обговоріть:

Чи вдалося вам дізнатися щось нове, цікаве?

Що допомагало отримати інформацію?

Чи слухали ви відповіді або просто ставили нові запитання?

Чого варто навчитися, щоб ваші діалоги були більш продуктивними?

ПОМІРКУЙМО

Опрацюйте текст, позначивши на аркуші паперу окремі абзаци та їхнє сприйняття так: «+» — добре відома інформація; «-» — нова для мене інформація; «!» — емоційно забарвлена або важлива інформація; «?» — хочу дізнатися більше. Обміняйтеся результатами роботи в загальному колі.

Чому мистецтво діалогу —

ключ до сучасної комунікації

Комунікація — це складна система взаємодії між людьми, що охоплює різноманітні форми спілкування: від електронних листів до публічних виступів, і є невід’ємною частиною нашого повсякденного життя. Особливою формою комунікації є **діалог** — усне або письмове спілкування, що вимагає спеціальних навичок і внутрішньої культури. Він передбачає безпосередній обмін думками між двома або більше особами, під час якого кожен учасник по черзі висловлює власні міркування, уважно слухає співрозмовника та реагує на почуте.

Основні характеристики діалогу

Безпосередня взаємодія
учасників

Урахування позиції
співрозмовника

Почерговість
висловлювань

Взаємний обмін
інформацією

Спрямованість
на порозуміння

Метою діалогу є досягнення взаєморозуміння, спільний пошук істини чи рішення. На відміну від монологу чи дебатів, діалог характеризується рівноправною участю співрозмовників, відкритістю до різних поглядів, готовністю змінювати свої позиції під впливом аргументів та спрямованістю на співпрацю, а не на конфронтацію. Діалог відрізняється від інших форм комунікації тим, що це живий, динамічний процес спільного народження думки, а не просто передача інформації від одного співрозмовника до іншого.

Успішним діалог буде лише за умови, коли обидві сторони (партнери чи партнерки по спілкуванню) розуміють одне одного. Перша особа говорить, показує, що хоче передати, а інша — правильно «прочитує», розшифровує передану інформацію.

Чому іноді виникають труднощі в спілкуванні? Чому часом двоє людей не можуть порозумітися? Інколи непорозуміння виникає від того, що ваш партнер або ваша партнерка не уважно вислухали вас, не почули чогось важливого у вашому повідомленні. У деяких випадках ми самі не дуже чітко висловлюємо власну думку, і тоді причиною непорозуміння можуть бути неправильно підібрані слова, граматичні форми, багатослів'я, стилістичні помилки.

Часто причиною неправильного, викривленого сприйняття інформації іншою людиною може бути її емоційний стан — збудженість, образа або заклопотаність своїми справами. Тоді людина, як правило, не може зосередитися й уважно вислухати інших. А буває й так, що ваш співрозмовник / ваша співрозмовниця настільки захоплені власною розповіддю, що слухають вас лише задля хвилинки перепочинку.

Деякі люди так зосереджені на собі, що наперед «знають», про що говоритиме інша особа, тому перекручують зміст її слів відповідно до своїх сподівань. Наприклад, невпевнений у собі й нерішучий хлопець може сприйняти відповідь дівчини «Почекай, я хвилину подумаю» як відмову, коли насправді це лише пауза для роздумів.

У житті трапляються ситуації, коли люди слухають інших задля засудження того, хто говорить. Це, своєю чергою, спонукає співрозмовника / співрозмовницю до обережності або призводить до зайняття ним «позиції оборони». Наприклад, ви наводите свої аргументи, а у відповідь тільки й чуєте: «Неправда», «Дурниці», «Ніколи не повірю». Тоді, напевно, ви поступово почнете висловлюватися дуже обережно або взагалі перестанете спілкуватись із цією людиною.

Нарешті, почасти люди, навіть знаючи значення вживаних під час спілкування слів, не розуміють інформацію в цілому. Хтось каже «Гарна сьогодні погода» задля зміни теми розмови, а співрозмовник / співрозмовниця сприймає це як запрошення до розмови про погоду.

Мистецтво діалогу потребує розвитку кількох важливих умінь. По-перше, це **активне слухання**, що означає не лише чути слова, а й намагатися зрозуміти їхній сенс, емоції, мотиви людини, з якою говорите. По-друге, повага — як до особистості співрозмовника / співрозмовниці, так і до різних, навіть протилежних, думок та емоцій людини. Саме це створює атмосферу довіри, коли кожен /

кожна може вільно висловитися. І, нарешті, володіння **аргументацією** — умінням чітко, логічно й конструктивно захищати свою позицію, перебуваючи у відкритому обміні ідеями, а не в спробі перемогти будь-якою ціною.

Володіння цими навичками особливо важливе для підлітків. У сучасному світі, де панує надлишок інформації й часто бракує справжнього порозуміння, здатність вести діалог допомагає краще розуміти однолітків, вчитися розв'язувати конфлікти й налагоджувати стосунки. А в майбутньому ці навички будуть основою для ефективної командної роботи, лідерства, розвитку в будь-якій сфері.

ДІЙМО РАЗОМ

1. Люди часто припускаються помилок у спілкуванні. Визначте найтипівші з них у наведених нижче уривках діалогів з навчального онлайн-чату.

Ситуація 1

Денис. Ти зробиш презентацію?

Міла. Так, зроблю.

Денис (наступного дня). Де слайди?

Міла. Я думала, що ти пишеш текст, а слайди я оформлю ввечері.

Денис. Я теж так думав про тебе...

Ситуація 2

Ілля (повідомлення). Зробіть як минулого разу.

Катя. Яке саме оформлення?

Ілля. Та звичне.

(Здають роботу. Ілля ображається, що її оформлено неправильно.)

Ілля: Чому не однаково?

Катя: Бо «звичне» в усіх різне.

Ситуація 3

Даша (пост). Знову «чудово» написала контрольну.

Ігор. Вітаю!

Даша. Ти знущаєшся? Я отримала 5 із 12 балів.

Ігор. Я думав, ти сказала без жартів...

Ситуація 4

Тарас. Підеш грати в рейтинговий режим?

Ліза. Я поки не готова, хочу просто пограти для задоволення.

Тарас. Гаразд.

Тарас (через 10 хв). Чому ти не просуваєшся вперед? Ми ж граємо на рейтинг!

Ліза. Ти ж погодився грати просто для розваги, без результату!

2. Часто основною причиною неефективного спілкування, непорозуміння і навіть конфліктів стає невміння слухати. Пригадайте ситуації з життя, коли ви розуміли, що ваш співрозмовник / співрозмовниця вас не слухає.

- *Якими були ваші відчуття? Чи було це приємно?*
- *За якими ознаками можна здогадатися, що вас не слухають?*
- *Що означає слухати активно?*

Порівняйте власні думки з наведеною інструкцією.

! ЗВЕРНИ УВАГУ

Що означає «активно слухати»

Пам'ятай, що повноцінне спілкування об'єднує дві «мови»: мову слів і мову тіла.

1 Використовуй мову тіла: сідай обличчям до тієї людини, з якою говориш, нахилийся вперед, установлюй контакт очима.

2 Застосовуй звуки та жести заохочення: кивай, усміхайся, використовуй слова і короткі звуки підтримки (так, м-м-м).

3 Використовуй уточнювальні запитання для прояснення, але не тоді, коли людина схвильована — дай їй висловитися.

4 Уникай під час активного слухання:

- перебивати людину, яка говорить;
- демонструвати байдужу або відсторонену позу;
- давати непрохані поради;
- змінювати тему розмови або переводити розмову на себе;
- оцінювати співрозмовника / співрозмовницю;
- підганяти того, хто говорить.

3. Поверніться до свого сусіда або сусідки і протягом двох хвилин розповідайте про себе на тему: «У вільний час я люблю ...». Ваш партнер або ваша партнерка мають вислухати вас, застосовуючи прийоми активного слухання. Потім ті, хто слухали, протягом однієї хвилини переказують усе, що почули, говорячи: «Я почув / почула, що ти... ». Занотовувати почуте не можна. Насамкінець поміняйтеся ролями. Обговоріть у загальному колі:

Які прийоми активного слухання продемонстрували твої партнер чи партнерка?

Чого тобі бракувало, коли тебе слухали?

Що тобі було легше: розповідати, слухати чи переказувати? А що складніше?

Зроби висновок про те, що ти вже змієш у спілкуванні. Чого ще треба навчатися?

4. Обговоріть:

Що таке аргумент?

А аргументація?

У яких життєвих ситуаціях варто використовувати аргументи?

Наведіть приклади.

Напевно, ви знаєте, що зараз проходить реформа загальної середньої освіти «Нова українська школа», зокрема наступного року планують зміни у профільній освіті. Спробуйте й ви визначити свою позицію щодо деяких питань. Виберіть одне з наведених запитань та аргументуйте свою відповідь на нього за методом ПРЕС.

Чи мають старшокласники / старшокласниці вільно вибирати всі предмети для вивчення у профільній школі у відповідності до власних уподобань?

Чи потрібно надати старшокласникам / старшокласницям право на вибір учителя / учительки?

Чи варто надати учням / ученицям право оцінювати роботу вчителів / вчительок?

Після виступів 5–6 однокласників / однокласниць обговоріть, чия аргументація видається вам найцікавішою та найпереконливішою. Чому?

5. Працюючи в парах, підберіть аргументи, щоб підтвердити або спростувати наведене твердження. Запишіть їх у дві колонки за поданням на с. 18 зразком.

За

Молода людина не повинна очікувати на допомогу від держави, а має сама будувати власне життя

Проти

Об'єднайтеся з іншою парою у четвірку та обміняйтеся підготовленими аргументами. Оберіть найпереконливіші з них і презентуйте їх перед класом.

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Активне слухання — уважне і свідоме сприйняття співрозмовника, коли людина не лише чує слова, а й розуміє їх, показує зацікавленість та підтверджує це відповідними жестами або словами.

Аргументація — процес пояснення або доведення своєї думки за допомогою фактів, доказів і логічних тверджень.

Діалог — форма усного або писемного спілкування, що передбачає безпосередній обмін думками між двома або більше особами, де кожен учасник по чергово висловлює свої міркування, слухає співрозмовника та реагує на почуте.

ПІДСУМУЙМО

Сформулюй власне ставлення щодо оволодіння мистецтвом діалогу, закінчивши наведені нижче речення. Порівняй свої думки з думками інших.

А Я сьогодні зрозумів / зрозуміла...

Б Тепер я думаю, що...

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

1. Упродовж тижня знайди 1–2 ситуації, у яких тобі необхідно буде реалізувати своє вміння будувати діалог. Спробуй використовувати набуті на занятті знання. Коротко занотуй те, чого тобі бракувало.
2. Пригадай реальні ситуації з життя, коли ти використовував / використовувала вміння аргументувати, та коротко запиши найбільш вдалий, на твою думку, аргумент за методом ПРЕС.

Виконай завдання 2.1, 2.2 і 2.3 в -додатку.

§ 3

ЯК ЗНАЙТИ ВИХІД З КОНФЛІКТУ ТА ЗБЕРЕГТИ ПОВАГУ ОДНЕ ДО ОДНОГО

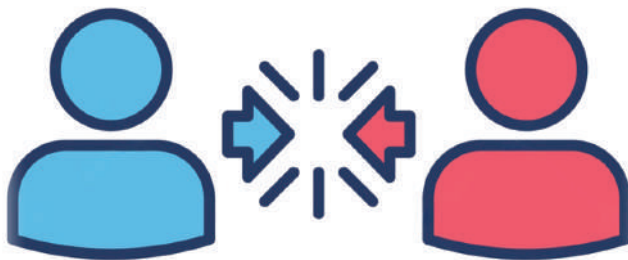

ОБГОВОРІМО

Що таке конфлікт? Чому люди конфліктують? Із наведених словосполучень виберіть ті, які, на вашу думку, найточніше характеризують конфлікт. Поясніть, чим вони відрізняються від тих форм поведінки, які ви не вибрали. Обміняйтеся вашими міркуваннями з однокласниками / однокласницями.

Люди, які конфліктують:

- спільно шукають вихід із складної ситуації;
- сперечаються;
- поступаються власними інтересами;
- «сиплють» звинуваченнями;
- ображаються одне на одного;
- допомагають одне одному;
- кричать одне на одного;
- співпрацюють;
- уважно слухають одне одного;
- намагаються перервати розмову;
- підозрюють одне одного;
- ображають одне одного;
- прагнуть порозумітися.

ДІЙМО РАЗОМ

Працюючи в групах, ознайомтеся з найпоширенішими причинами виникнення конфліктів. Проілюструйте кожну з них власним прикладом та зробіть передбачення, як можна було б попередити виникнення конфлікту з такої причини. Презентуйте свої думки однокласникам / однокласницям.

Причина	Пояснення	Приклад
Нестача або розподіл ресурсів (матеріальних, людських тощо)	Дефіцит: ресурсу мало, а потреб багато. Нечіткі правила розподілу: ніхто не знає, хто, коли і на яких умовах отримує доступ	Троє учнів мають здати проєкт сьогодні, але в комп'ютерному класі доступні лише два ПК, або на два гуртки виділили один грант на поїздку, якого вистачає лише на одну групу
Взаємозалежність	Іноді люди залежать одне від одного (наприклад, у спільній роботі або команді). Якщо хтось не виконує свою частину зобов'язань, це засмучує і викликає невдоволення інших	Робота в групі, де успіх проєкту залежить від внеску кожного
Різна мета	У людей можуть бути різні бажання чи цілі. Через це виникають суперечки	Клас готує шкільний захід. Частина учнів хоче «яскраве шоу» для популярності, інша — «змістовну програму» для благодійного збору
Відмінності в уявленнях і цінностях	Люди по-різному сприймають світ, мають різні погляди, традиції, переконання. Через це вони можуть не розуміти одне одного і сваритися	Суперечка щодо того, чи має бути дідух у домівці під час святкування Різдва
Погана комунікація	Якщо люди не вміють спілкуватися, не висловлюють свої думки або не слухають одне одного, часто виникають образи та непорозуміння	Під час підготовки шкільного заходу одна учениця поширює чутки про рішення вчителя, решта команди в останній момент отримує неповні інструкції від різних людей та повідомлення про новий час репетиції. Через це підготовка стає хаотичною і терміни порушуються

ПОМІРКУЙМО

Виберіть (занотуйте) три положення, які ви вважаєте важливими для себе. З них виберіть одне, яке виявилось найцікавішим для вас, і поясніть чому. Запишіть одне запитання, що виникло у вас під час читання і яке хотілося б обговорити з іншими. Поділіться своїми думками, порівняйте відповіді і разом зробіть висновок, чому ця тема важлива для кожного / кожної з нас.

Як перетворити конфлікт

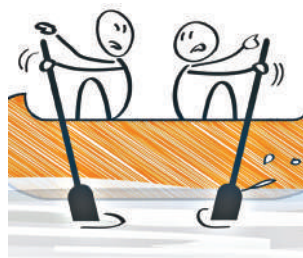
на можливість для зростання

У повсякденному житті ми часто чуємо слово «конфлікт» у найрізноманітніших контекстах — від масштабних збройних зіткнень і протистоянь між групами людей до побутових непорозумінь у класі чи сім'ї.

Конфлікт — це зіткнення протилежних інтересів, думок, потреб, ціннісних орієнтацій, боротьба між двома протилежними сторонами, гостра суперечка у спілкуванні. Він виникає тоді, коли дві або більше сторони (люди, групи, країни) мають різні інтереси, цілі, бажання, думки, і ці розбіжності стикаються між собою.

Конфлікт є природною частиною життя людини. Він не завжди має негативний характер — за відповідального й зваженого підходу конфлікт може допомогти людям краще зрозуміти одне одного та знайти нові рішення.

Для подолання конфлікту застосовують різні **стратегії** — свідомі варіанти дій, які обирають для врегулювання суперечностей.

Стратегії розв'язання конфліктів

Співпраця: спільний пошук рішення, яке задовольняє інтереси всіх сторін

Компроміс: часткове задоволення інтересів кожної сторони, взаємні поступки, відмова від власних вимог задля досягнення згоди

Уникнення: тимчасове або повне ухилення від конфлікту. Корисне, коли проблема не варта тривалих суперечок або потребує часу для охолодження емоцій

Конфронтація (змагання): прагнення досягти власних цілей без урахування інтересів іншої сторони

Пристосування: одна сторона повністю поступається своїми інтересами на користь іншої. Використовується, коли стосунки важливіші за конкретну проблему

Особливу роль у конфліктних ситуаціях відіграють **поведінкові моделі**, тобто звичні способи реагування людини під час суперечок. Вони можуть бути як *конструктивними*, так і *деструктивними*.

До деструктивних відносять такі:

- *агресивна* модель поведінки, яка проявляється у криках, образах, намаганні принизити співрозмовника або довести, що правий / права лише ти;
- *пасивна* модель — це уникнення відкритої розмови, мовчазна згода чи приховування (стримування) своїх емоцій і почуттів;
- *маніпулятивна* модель передбачає прихований вплив на інших, наприклад, за допомогою натяків, тиску чи викликання почуття провини.

Найбільш здоровою (конструктивною, відповідальною, етичною) та зрілою є поведінка, коли людина спокійно, виважено й упевнено говорить про свої почуття, бажання чи потреби, поважаючи себе й інших; часто використовуючи «я-повідомлення», наприклад: «Я засмучений / засмучена, коли нехтують моєю думкою».

Моделі поведінки за їх результатами (наявними / ймовірними)	
Конструктивні	Деструктивні
• призводять до позитивних змін, покращення відносин, пошуку кращих рішень • допомагають виявити проблеми та знайти шляхи їх розв'язання	• погіршують взаємодію, руйнують стосунки, можуть призводити до стресу, непорозумінь, ворожнечі, насильства • поглиблюють проблему, а не розв'язують її

Найефективніше — поєднувати стратегію співпраці або компромісу з конструктивною моделлю поведінки, адже це значно підвищує шанси на порозуміння та збереження добрих стосунків. Ідеальним розв'язанням конфлікту є **консенсус**, тобто рішення, яке влаштовує всіх його учасників / учасниць. Проте знайти таке рішення вкрай складно. І консенсус, і компроміс шукають шляхом переговорів чи за допомогою посередника — *медіатора*.

Кожна людина має право на помилку, адже ніхто не ідеальний. Якщо ви випадково когось образили чи ваші дії спричинили неприємність, важливо вміти це визнати, щиро вибачитися і запропонувати спосіб вирішення проблеми. Вибачення допомагає відновити довіру і створює простір для кращих стосунків у майбутньому. Варто вміти й приймати вибачення від

інших, не тримати образу й давати людині шанс виправитися. Коли ми дозволяємо собі й іншим помилятися та даємо можливість вибачитися, конфлікти втрачають свою руйнівну силу.

Уміння розв'язувати конфлікти — надзвичайно важлива життєва навичка, що допомагає будувати добрі стосунки й досягати взаєморозуміння. Вони навіть можуть стати поштовхом до особистісного зростання та гармонійних стосунків у групі, спільноті, громаді.

ДІЙМО РАЗОМ

1. Об'єднайтеся в пари. Один / одна з пари має стиснути руку в кулак, а партнер / партнерка — знайти спосіб розтиснути цей кулак, не застосовуючи фізичних зусиль. Спробуй зробити так (наприклад, попросити, щось запропонувати тощо), щоб твоєму партнеру чи партнерці захотілося відкрити долоню. Через одну хвилину зупиніться й обговоріть у загальному колі: *Хто з вас розтиснув кулак? Чому ви це зробили? Що відчували ті, хто тримав кулак і не розтиснув його? Чому ви це зробили? Чому ця вправа має назву «Крок назустріч»? Хто, на вашу думку, зараз зробив крок назустріч? Яке значення ця вправа має для розв'язання конфліктів? Що означає, на вашу думку, стратегія розв'язання конфлікту? Які є стратегії? Яка з них видається вам найефективнішою? Чому?*
2. Проаналізуйте ситуації й на основі схеми «Стратегії розв'язання конфліктів» та наведеного вище тексту визначте, *які стратегії та моделі поведінки в конфлікті демонструє головний учасник / головна учасниця ситуації. Чому ви так вважаєте?*

Ситуація 1 Друзі планують подивитися фільм. Настя хоче переглянути фентезі, а Данило — комедію. Після невеличкої суперечки Настя каже: «Гаразд, мені не принципово, подивімося комедію».

Ситуація 2 Брат і сестра сперечаються через інтерактивну іграшку. Дівчинка починає плакати й ховається в іншій кімнаті, щоб не продовжувати сварку.

Ситуація 3 У спортивній команді виникла гостра суперечка щодо стратегії гри. Капітан команди наполягає на своєму варіанті, незважаючи на пропозиції інших гравців і гравчинь, та заявляє: «Ми зробимо так, як я сказав, інакше ми програємо!».

Ситуація 4 Учні й учениці 9 класу не можуть домовитися, що подарувати однокласниці, яка здобула перемогу в інтелектуальному конкурсі. Після довгого обговорення вони вирішують купити невеликий подарунок, який запропонувала одна група, та виготовити листівку, як радила інша група. Усі зголошуються на цей варіант.

Ситуація 5 Група учнів і учениць працюють над спільним проєктом. У них виникли розбіжності щодо оформлення його результатів. Тоді вони вирішують зібратися після навчальних занять і обговорити всі ідеї, щоб знайти найкраще рішення, яке врахує думку кожного й кожної.

3. Створіть для своїх однолітків невелику пам'ятку «Як успішно розв'язувати конфлікти». Включіть до неї: 3–5 головних порад щодо того, як уникати деструктивних конфліктів (тих, що руйнують стосунки) або як їх ефективно розв'язувати; один короткий вислів / гасло, що відображає цінність мирного розв'язання суперечок; візуальні елементи для маркування важливої інформації: малюнки, символи, стрілки.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Щоб застосовувати «Я-повідомлення», говори про себе і свої почуття та будуй висловлювання за такою схемою:

- 1 Опиши ситуацію (коли я бачу, що ти..., коли я стикаюся з...).
- 2 Визнач свої почуття (я відчуваю..., я не знаю, що і сказати...).
- 3 Скажи, якби тобі хотілося змінити ситуацію (я прошу тебе..., я буду вдячний / вдячна, якщо...).

3. Прочитайте кожне «Ти-повідомлення» і перетворіть його на «Я-повідомлення», яке висловлює ті ж емоції, почуття чи потреби, але без звинувачень чи агресії. Наприклад, «Ти-повідомлення»: Ти завжди запізнюєшся!, «Я-повідомлення»: Я хвилююся, коли ти запізнюєшся, тому що боюся, що ми не встигнемо.

«Ти-повідомлення»	«Я-повідомлення»
Ти ніколи не слухаєш, що я кажу!	
Ти знову не прибрав / не прибрала за собою! Ти такий безвідповідальний / така безвідповідальна!	
Ти постійно сидиш у телефоні й не звертаєш на мене уваги!	
Ти завжди перебиваєш мене, коли я говорю!	
Ти нічого не робиш, щоб допомогти мені із цим проєктом!	

«Ти-повідомлення»	«Я-повідомлення»
Ти мене дратуєш своїми жартами!	
Ти навмисно це зробив / зробила, щоб мене розізлити!	

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Конфлікт (від лат. *conflictus* — зіткнення, сутичка) — це зіткнення протилежних інтересів, думок, потреб, ціннісних орієнтацій, боротьба між двома протилежними сторонами, гостра суперечка в спілкуванні.

Компроміс (від лат. *compromissum* — взаємна обіцянка) — угода на підставах взаємних поступок.

Консенсус (від лат. *consensus* — згода, одностайність) — загальна згода із суперечливого питання, до якої приходять учасники обговорення.

ПІДСУМУЙМО

- Що таке конфлікт?
- Якими є причини конфліктів?
- Якими бувають моделі поведінки в конфліктах?
- Конфлікт — це добро чи зло?

Із пропонуваного переліку виберіть найбільш влучний, на вашу думку, відповідник до слова «медіатор»: миротворець, посередник, урегулювальник, гармонізатор, примиритель, переговорник. Поясніть, як він виражає суть цього слова.

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

Щоб навчитися розпізнавати конфлікти, аналізувати їхні причини та розуміти наслідки, створи у формі таблиці документ «Мій конфліктний щоденник» (Е-додаток 3.4). У ньому зафіксуй два-три конфлікти, які ти спостерігав / спостерігала нещодавно чи у яких брав / брала участь (наприклад, суперечка з батьками чи другом, розбіжності думок у класі, конфлікт у соціальних мережах тощо). Як цей щоденник може допомогти тобі?

Виконай завдання 3.1, 3.2 і 3.3 в Е-додатку.

§ 4

ЯК НАЛАГОДЖУВАТИ ПОРОЗУМІННЯ ТА ПІДТРИМКУ У СКЛАДНІ ЧАСИ

ОБГОВОРІМО

У сучасному світі, що стрімко змінюється, ми щодня зустрічаємо найрізноманітніших людей. Серед наших знайомих, друзів / подруг, сусідів / сусідок, попутників / попутниць у громадському транспорті чи перехожих можуть бути внутрішньо переміщені особи, військові, ветерани / ветеранки або люди, які постраждали внаслідок війни.

Чи доводилося вам спілкуватися з такими людьми?

Які емоції або думки з'являються у вас під час зустрічі з ними?

Які труднощі виникають або можуть виникнути при комунікації з такими людьми?

ДІЙМО РАЗОМ

У групах обговоріть:

Чому іноді буває складно спілкуватися з людьми, які пережили важкі події, наприклад, війну?

Які наслідки може мати неправильна / неефективна комунікація?

Закінчіть речення відповідно до своїх висновків:

«Ми боїмося... Ми не знаємо... Ми хочемо... Ми можемо... Нам потрібно...».

Чому вміння правильно, з повагою та розумінням спілкуватися з людьми, які пережили важкі події, є надважливим для суспільства?

Яких правил, на вашу думку, варто дотримуватися, щоб спілкування було ефективним і не завдало шкоди?

Складіть невеликий перелік таких правил. Поверніться до них наприкінці заняття.

ПОМІРКУЙМО

Запропонуйте заголовок до тексту. На основі тексту дайте відповіді на запитання:

Які основні принципи важливо пам'ятати, коли ви слухаєте людину, яка пережила травматичний досвід?

Які конкретні дії допоможуть вам ефективно проявити допомогу та підтримку в умовах складної комунікації?

Чому важливо уникати узагальнень та кліше у спілкуванні з людьми, які постраждали від війни?

Нині кожен / кожна в Україні щодня стикається з викликами війни. Поруч із нами живуть люди, які пережили травматичний досвід: внутрішньо переміщені особи (ВПО), військові, ветерани / ветеранки війни або цивільні особи, які безпосередньо постраждали від бойових дій. Спілкування з ними може здаватися складним, адже часто виникає страх сказати щось не так, завдати болю чи виявити нерозуміння. Однак підтримка та правильна комунікація є надзвичайно важливими для інтеграції таких людей у спільноту, їхнього психологічного відновлення та відчуття ними власної цінності.

Для ефективної та чутливої комунікації важливо розуміти, що в українському суспільстві зараз офіційно розрізняють дві основні категорії: **ветерани / ветеранки війни** та **люди з досвідом війни**. Таке розмежування допомагає будувати більш точні та доречні комунікаційні стратегії.

Ветерани / ветеранки війни — це особи, які мають офіційно встановлений статус учасника / учасниці бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни тощо. **Люди з досвідом війни** — це ширша категорія, що охоплює всіх, хто мав прямий або опосередкований досвід, пов'язаний з військовими діями. Це можуть бути військові, які не брали безпосередньої участі в бойових діях, цивільні особи, які проживали в зоні збройного конфлікту, або ті, хто постраждав від його наслідків. Психологічно травмованими можуть бути й діти, які стали внутрішніми переселенцями або втратили рідних унаслідок війни.

Із чого варто почати, щоб спілкування з людьми, які пережили травматичний досвід, було справді підтримувальним, чутливим та ефективним?

1 Надайте людині можливість висловитися. Щоб підтримати людину, дайте змогу їй говорити стільки, скільки вона потребує, навіть якщо вона довго добирає слова або емоційно реагує. Ваша мета — зрозуміти, а не «виправити» чи «розв'язати проблему».

2 Використовуйте активне слухання. Підтримуйте зоровий контакт (якщо це комфортно співрозмовнику / співрозмовниці), а також кивайте й використовуйте підтверджувальні фрази на кшталт «Я уважно слухаю», «Продовжуйте», «Розумію». Не перебивайте, не давайте порад і не оцінюйте почуте, якщо вас про це не просять.

3 Не тисніть та поважайте право на мовчання. Пам'ятайте, що всі люди реагують на гіркі події по-різному. Хтось може бути готовим говорити про пережите, хтось ніколи не розповідатиме про це детально. Не варто наполегливо розпитувати про війну, втрати чи трагічні ситуації. Запропонуйте підтримку й визнайте, що кожен має право не розповідати про свій травмуючий досвід.

4 Уникайте мовних штамів, затертих фраз і надто загальних висловлювань. Хоча всі, хто проживає в Україні, потерпають від війни, досвід кожного є унікальним. Не кожний / кожна може розуміти, як почувається чи що думає людина, яка пережила особисту втрату або травму. Тож не використовуйте загальні фрази на кшталт «Усі ви герої» або «Вам, мабуть, дуже важко». Це може обурити співрозмовника / співрозмовницю. Ставтеся до кожної людини як до особистості, не очікуйте від неї звичних для вас реакцій чи поведінки.

У взаємодії з ветеранами / ветеранками та людьми з досвідом війни особливо важливими є принципи **інклюзивної комунікації**. Це підхід, що спрямований на формування середовища, де кожна людина — незалежно від свого статусу, фізичного чи психологічного стану — почувається по-чуттю, визнаною та гідною поваги й розуміння.

Застосування інклюзивної комунікації допомагає нам долати бар'єри, зміцнювати довіру та сприяти повноцінному включенню в наше суспільство ветеранів / ветеранок та людей з досвідом війни. Ваше бажання допомогти має бути реалізованим щиро та через конкретні дії:

Пропонуйте конкретну допомогу. Замість загального «Якщо щось треба — звертайтеся», краще запропонувати щось конкретне: «Я можу допомогти з виконанням домашніх завдань», «А ходімо разом у кіно», «Я вмію готувати, тож можу принести щось смачненьке». Це показує щирю турботу і знімає з людини тягар пошуку та формулювання своїх потреб.

Заохочуйте до нового життя, підтримуйте спільне бачення майбутнього. Хоча минуле є частиною досвіду внутрішньо переміщених осіб, військових і ветеранів / ветеранок війни, важливо допомогти їм будувати нове життя. Якщо йдеться про ваших однолітків, ненав'язливо заохочуйте їх до спільних занять, плануйте майбутні події, обговорюйте навчання, хобі, мрії. Демонструйте, що життя триває, і вони є його повноцінною частиною. Адже ці люди — не жертви, а сильні особистості, які пройшли важкі випробування і мають величезний потенціал для майбутнього розвитку.

Уміння налагоджувати комунікацію з людьми, які пережили війну, стає ключовим для українського суспільства. Уважність до унікального досвіду кожної такої людини, відмова від стереотипів і узагальнень, а також готовність підтримати погляд у майбутнє робить нас надійною опорою для неї. Таке щире спілкування підтримує не лише тих, хто цього потребує, а й укріплює нашу людяність, поглиблює взаєморозуміння та згуртовує спільноту.

ОБГОВОРІМО

Закінчіть речення і порівняйте власні думки з роздумами інших.

- А У спілкуванні з внутрішньо переміщеними особами важливо...
- Б У комунікації з військовими необхідно...
- В Ветерани й ветеранки війни потребують...
- Г Цивільним особам, які зазнали втрат під час війни, потрібно...

ДІЙМО РАЗОМ

1. Розгляньте наведені ситуації. Як би ви вчинили в кожній з них, спираючись на поради з тексту параграфа?

Ситуація 1 Ваша нова однокласниця, яка нещодавно приїхала з міста, де тривали бойові дії, неохоче говорить про пережите й видається замкнутою у спілкуванні. Ви хочете її підтримати.

Ситуація 2 Ви зустріли в магазині ветерана, який на війні втратив кінцівку. Ваш друг почав говорити: «О, вам, мабуть, дуже важко, ви ж справжній герой». Ваша реакція на ці слова.

Ситуація 3 До вашої громади переїхала сім'я, яка втратила свій дім через бойові дії. Ви хочете запропонувати допомогу, але не знаєте, з чого почати, щоб це було доречно.

Ситуація 4 Ви дізналися, що одна з ваших родичок, яка нещодавно повернулася з фронту, стала дуже дратівливою й уникає спілкування. Ви прагнете налагодити з нею теплі та довірливі стосунки.

2. Запропонуйте, як учнівство вашого освітнього закладу може долучитися до корисних ініціатив щодо підтримки внутрішньо переміщених осіб, військово-службовців, ветеранів та їхніх родин у школі чи громаді. Підготуйте коротку презентацію своєї ідеї і представте її класу. Використайте плакат, слайди, інфографіку або усний виступ. Намагайтеся переконливо пояснити свою позицію та заохотити до участі однокласників і однокласниць.

3. Перегляньте відео «Взаємодія з ветеранами війни та їхніми близькими» (🔗-**додаток, 4.2**). Які корисні поради пропонує лекторка? Занотуйте кілька слів, що «лікують» та «об'єднують».

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Інклюзивна комунікація — це процес спілкування, який враховує потреби та особливості кожного учасника, забезпечуючи рівний доступ до інформації та можливостей для активної участі. Вона передбачає створення такого середовища, де кожна людина почувається почутою, зрозумілою й цінною, незалежно від своїх індивідуальних відмінностей.

Ветерани / ветеранки війни — це особи, які мають офіційно встановлений статус учасника / учасниці бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники / учасниці війни згідно із Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Люди з досвідом війни — це категорія, що охоплює всіх, хто мав прямий або опосередкований досвід, пов'язаний з військовими діями (військовослужбовці, які не брали безпосередньої участі в бойових діях, цивільні особи, які проживали в зоні збройного конфлікту, ті, хто постраждав від його наслідків).

ПІДСУМУЙМО

- *Хто такі ветерани / ветеранки, а хто — люди з досвідом війни?*
- *Яких основних принципів шанобливого слухання слід дотримуватися під час спілкування з людьми, які пережили травматичний досвід?*
- *Як пропонувати допомогу людям, щоб вона була ефективною?*
- *Чому слід уникати мовних штампів і узагальнень у спілкуванні з особами, постраждалими від війни?*
- *Як ви розумієте вислів, який наведено в тексті параграфа: «Ці люди — не жертви, а сильні особистості»?*
- *Чому важливо з повагою та розумінням ставитися до тих, хто пережив важкі випробування?*
- *Як, на вашу думку, вміння запропонувати конкретну допомогу замість загальних фраз впливає на довіру та бажання людини прийняти цю допомогу? Поясніть свою думку.*
- *Що ще варто додати до переліку правил, складених вами на початку заняття?*

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

1. Напиши лист із пропозицією підтримки та співпраці представнику / представниці однієї з груп людей, про яких ішлося на занятті.
2. Уяви, що до твоєї школи завітала людина, чий досвід пов'язаний з війною: можливо, це ветеран або ветеранка, які повернулися з фронту, дитина-ВПО з іншого регіону, яка шукає нових друзів, або волонтерка чи волонтер, які активно допомагають постраждалим. Вибери представника / представницю однієї із цих груп. Напиши коротке (8–10 речень) звернення або повідомлення до цієї людини. У своєму зверненні:
 - ✓ вислов щирю підтримку й повагу до її / його досвіду;
 - ✓ продемонструй готовність до толерантності і взаємодопомоги;
 - ✓ запропонуй конкретні способи співпраці або спільної діяльності (враховуючи поради з параграфа про конкретну допомогу й захоочення до нового життя).

Виконай завдання 4.1 в -додатку.

Частина 2

Я І ВЛАДА.

ЗАЛУЧЕНІСТЬ ДО СУСПІЛЬНОГО
ЖИТТЯ Й ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

§ 5

ЩО ОЗНАЧАЄ БУТИ
ГРОМАДЯНИНОМ І
ГРОМАДЯНКОЮ УКРАЇНИ

ОБГОВОРІМО

Що, на вашу думку, передає титульна ілюстрація до заняття, на якій поєднано обличчя молодих людей із кольорами українського прапора та символами знань, голосу, дії?

Як це зображення відповідає назві заняття «Що означає бути громадянином і громадянкою України»?

Які елементи ілюстрації найбільше відгукується особисто вам і чому?

Пригадайте з навчальних занять у 5–8 класах, що ви знаєте про громадянство України. Що таке права і свободи людини? А обов'язки громадянина? Який зв'язок між громадянством і правами та обов'язками?

ДІЙМО РАЗОМ

Уявіть нашу Україну великим домом, який ми разом будуємо.

Яку роль ви хотіли б відігравати в ньому? Ким ви себе бачите?

Що, на вашу думку, найважливіше для того, щоб бути справжнім громадянином / справжньою громадянкою нашої держави, особливо нині?

Продовжте речення: Я хочу бути українцем / українкою, який / яка (що робить)...

ПОМІРКУЙМО

Прочитайте текст і на його основі дайте відповіді на запитання:

- Як ви розумієте поняття «громадянство» в широкому сенсі?
- Чому саме людина за Конституцією України є найвищою соціальною цінністю?
- Які конституційні права та обов'язки ви знаєте?
- Що таке відповідальність громадянина / громадянки?
- Як ви розумієте вислів «мої права закінчуються там, де починаються права іншої людини»?
- Чому громадяни та громадянки України мають бути активними? Що це означає для вас?

Як права, обов'язки та відповідальність формують справжнє громадянство

Бути громадянином / громадянкою України — це значно більше, ніж мати паспорт чи постійне місце проживання.

ГРОМАДЯНСТВО

(в широкому значенні)

Конституція України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є **найвищою соціальною цінністю**. Відтак держава покликана служити власне людині, забезпечувати її права і свободи та створювати умови для всебічного розвитку особистості.

У Конституції України закріплено основні права і свободи людини та громадянина / громадянки: особисті, політичні, економічні, соціальні та культурні. Ці права є невід'ємними від моменту народження, адже кожна людина має гідність і цінність. Держава зобов'язана створювати умови для реалізації цих прав і захищати їх у разі порушення.

Наприклад, право на освіту дає змогу здобувати знання, розширювати кругозір і формувати власну думку про світ. Свобода думки і слова — це можливість відкрито висловлювати свої ідеї та брати участь у важливих обговореннях. Право на свободу об'єднань означає, що людина разом з іншими може створювати організації чи політичні партії, щоб відстоювати свої інтереси. А свобода пересування й вибір місця проживання дають можливість вибирати, де жити і працювати, щоб почуватися комфортно. Ці конституційні права і свободи — фундамент державності, на якому ґрунтуються інші законодавчі гарантії.

Реалізація прав і свобод громадянина нерозривно пов'язана з відповідальністю. Конституція України встановлює, що кожен / кожна зобов'язаний / зобов'язана шанувати права і свободи інших осіб. Тобто, права однієї людини закінчуються там, де починаються права іншої. Наприклад, свобода висловлювання не дає підстав для поширення неправдивої інформації або закликів до насильства. Відстоювання своїх прав у добросовісний і правовий спосіб передбачає не лише знання законодавства, а й дотримання принципів справедливості, усвідомлення впливу власних вчинків на інших людей і суспільство в цілому.

Окрім прав і свобод, громадяни України мають конституційні обов'язки. Їх виконання створює міцну основу суспільної злагоди й ефективного функціонування держави. Зокрема, обов'язок сплачувати податки є важливим внеском у забезпечення Збройних Сил України, освіти, охорони здоров'я та інших сфер державного життя. Турбота про природу й культурну спадщину проявляється в обов'язку не завдавати їм шкоди і є нашою спільною відповідальністю перед майбутніми поколіннями. Дотримання Конституції та законів — запорука правопорядку, стабільності й довіри в суспільстві.

В умовах повномасштабної війни значення громадянських обов'язків набуває особливої ваги. Захист Вітчизни є відпо-

відальністю не лише військових, а й кожного українця та кожної українки. Це може проявлятися в різних формах: від підтримки Збройних Сил України, інформаційного спротиву, сумлінної праці в тилу до навчання й опанування професії задля повоєнної відбудови країни. Кожен учинок, спрямований на зміцнення держави, є виявом громадянської відповідальності й патріотизму.

За умов воєнного стану права людини і громадянина може бути обмежено. Комендантська година, заборона масових зібрань, обмеження свободи пересування є вимушеними тимчасовими заходами, які запроваджуються виключно на основі закону для захисту життя й безпеки людей та незалежності держави.

Бути громадянином і громадянкою України — це не просто відчувати належність, але й робити свідомий вибір і наполегливо працювати на користь своєї держави, що передбачає використання своїх знань та енергії для побудови майбутнього. Активна громадянська позиція виявляється не тільки під час виборів чи подання петицій. Це й участь у роботі учнівського самоврядування, у громадських ініціативах, волонтерстві, обговоренні проблем громади. А ще це відповідальне ставлення до інформації: уміння відрізнити правду від маніпуляцій, поширення достовірних джерел, протидія фейкам.

Навіть найменший наш внесок у розвиток своєї держави — це крок до сильної, вільної, демократичної України. Її майбутнє залежить від твоїх дій, небайдужості й відповідальності.

ДІЙМО РАЗОМ

1. У тексті параграфа розкрито різні аспекти громадянства. Створи «Громадянський словничок» — власну сторінку в одній із соцмереж із ключовими поняттями та ілюстраціями до них. Дій за таким алгоритмом:

- 1) Вибери 3–4 ключові поняття / терміни з тексту заняття, які, на твою думку, найкраще розкривають суть українського громадянства (наприклад, належність, цінності, права, обов'язки, активна позиція, гідність, внесок, захист Вітчизни).
- 2) Створи «сторінку словника» для кожного обраного поняття: термін, коротке пояснення своїми словами (1–2 речення), невелика піктограма або символ, які візуально відображають зміст поняття.

Коротко презентуй класу вибрані поняття, пояснюючи, чому їх ти вважаєш найважливішими. За бажання виклади результат своєї роботи в соціальні мережі.

2. Вибери одне з конституційних прав із розділу II Конституції України або з тих, які згадано в тексті. Як це конституційне право проявляється у твоєму повсякденному житті?

Опиши одну невелику, але конкретну дію, яка б продемонструвала, як ти доброчесно й у правовий спосіб реалізуєш це право, не порушуючи при цьому права інших людей. Підготуй коротке (до 5 речень) повідомлення про вибрану дію: яке конституційне право вона ілюструє, і чому, на твою думку, це важливо для тебе й вашої спільноти або громади.

3. Назви один з конституційних обов'язків, що має пряме відображення у твоєму житті чи житті людей твого оточення (можна скористатися статтями 65–68 Конституції України). Наведи 1–2 конкретні приклади, як цей обов'язок реалізується у твоєму повсякденні, житті твоєї родини, школи чи громади. *Чому, на твою думку, виконання цього обов'язку є важливим для громадян, суспільства та держави?*

4. Обговоріть у парах / групах наведені ситуації, давши відповіді на запитання. Запропонуйте 1–2 конкретні дії для розв'язання кожної ситуації.

Ситуація А Ви дізналися, що шкільна бібліотека потребує допомоги в оновленні фонду, але не має коштів на нові цікаві книги.

Як ви могли б проявити свою активну громадянську позицію і зробити внесок у розв'язання цієї проблеми на рівні громади (школи)?

Ситуація Б У вашому місті запланували благодійний марафон для збору коштів на відновлення пошкоджених будинків після стихійного лиха.

Які кроки ви могли б зробити, щоб долучитися до марафону або допомогти дистанційно?

Ситуація В У вашому селищі / місті організовано збір гуманітарної допомоги для мешканців сіл, які постраждали від воєнних дій.

Як ви могли б діяти, щоб підтримати цю ініціативу, навіть якщо не можете долучитися фізично?

Ситуація Г У вашому районі відкрили центр допомоги самотнім літнім людям.

Як ви могли б допомогти, не відвідуючи центр особисто?

Ситуація Д Ви помітили, що в соціальних мережах поширюється інформація, яка, на вашу думку, є неперевіреною або може викликати паніку.

Як ви можете усвідомлено підійти до використання інформації у цифровому просторі та протидіяти фейкам?

5. Перегляньте відеопрезентацію «Права, свободи та обов'язки» (**Е-додаток, 5.4**). Про які конституційні права й обов'язки в ній ідеться? На основі тексту заняття й відеопрезентації складіть їх перелік. Позначте в ньому ті права, які ви реалізуєте в цей момент.

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Громадянство України — це належність особи до певної держави, що визначається як стійкий правовий зв'язок, який наділяє особу певними правами й обов'язками, а державу — зобов'язаннями щодо захисту та представництва свого громадянина.

Обов'язки громадянина / громадянки України — це встановлена Конституцією та законами України міра необхідної поведінки та діяльності людини і громадянина в різних сферах життєдіяльності (політичній, економічній, соціальній, культурній).

Права і свободи громадянина / громадянки України — це визначені Конституцією та законами України можливості особи реалізовувати свої потреби та інтереси, які забезпечують її фізичне та духовне існування, а також участь у суспільному житті.

ПІДСУМУЙМО

Обговоріть:

Як, на вашу думку, дії кожного громадянина / кожної громадянки можуть впливати на розвиток «спільного дому» — України? Проілюструйте це 2–3 конкретними прикладами.

Чи можна вважати, що патріотизм і любов до Вітчизни є обов'язковими складниками громадянства? Чому так або чому ні?

Як сучасні виклики (війна, глобалізація, соціальні зміни) впливають на відчуття належності до громадянства України?

Чи складно державі (її відповідним органам) забезпечувати конституційні права людини в умовах повномасштабної війни? Наведіть 1–2 аргументи на підтвердження своєї думки.

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

1. Створи кластер або схему до понять «конституційні права» та «конституційні обов'язки» громадянина / громадянки України. У ньому відобрази ключові ідеї та приклади, згадані в тексті.
2. Розроби короткий влучний слоган (до 10 слів) на тему «Що для мене означає бути громадянином / громадянкою України нині». Придумай та створи до нього невелику ілюстрацію (малюнок, колаж, ескіз), яка візуально передаватиме твою ідею. Результати роботи презентуй класу.

Виконай завдання 5.1, 5.2 і 5.3 в **Е**-ДОДАТКУ.

§ 6

ЯК ВЛАШТОВАНО ВЛАДУ В НАШІЙ ДЕРЖАВІ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

ОБГОВОРІМО

- *Хто є єдиним джерелом влади відповідно до Конституції України?*
- *Що це означає для практичної організації влади в державі?*
- *Які органи державної влади в нашій країні вам відомі?*
- *Як вони формуються? Якими є їх основні повноваження?*

ДІЙМО РАЗОМ

Що, на вашу думку, тримає наш державний «будинок»? Які «опори» не дають йому впасти? Запишіть на стікерах 2–3 свої ідеї про те, що забезпечує стабільність і порядок у державі. Створіть на дошці малюнок будинку й розмістіть стікери, по черзі озвучуючи та пояснюючи свої ідеї. Обговоріть:

- *Які із цих «опор», на вашу думку, закріплено в Конституції України?*
- *Хто відповідає за кожну із них?*
- *Які органи влади мають існувати, щоб забезпечувати їх функціонування?*

ПОМІРКУЙМО

Працюючи в парах, запишіть на аркуші три запитання щодо того, як працює державна влада в Україні. Спробуйте дати відповіді на них. Найцікавіші запитання запропонуйте класові. Складіть спільний список із 5–7 ключових запитань. Під час опрацювання тексту сформулюйте відповіді на ці запитання.

Як формується і функціонує

державна влада в Україні

Конституція України є не лише основним і найвищим законом, що гарантує права і свободи громадян / громадянок та визначає їхні обов'язки. Це також головний документ, який встановлює, як має бути побудовано владу в державі, як формуються її органи та які повноваження вони мають.

Народ України є єдиним *джерелом* та *носієм* державної влади: вся влада в державі походить від народу і здійснюється ним безпосередньо або через виборні органи. Це ключовий принцип демократичної держави, одна із засад діяльності органів державної влади.

Мільйони людей не можуть постійно збиратися, щоб ухвалювати закони чи керувати державою, тож вони передають свої повноваження через вибори **представницьким органам влади**. Від імені народу діють обрані ним представники — народні депутати Верховної Ради України,

Президент України, а на рівні місцевого самоврядування — сільські, селищні, міські голови та депутати місцевих рад. Коло їхніх повноважень та діяльність чітко визначені Конституцією та законами України.

Так, **Президент України** є главою держави й гарантом Конституції, захищає суверенітет і територіальну цілісність України, призначає дипломатів, підписує закони чи повертає їх на доопрацювання Верховній Раді України, а також може оголосити надзвичайний або воєнний стан та ін. **Верховна Рада України** — це парламент, який складається з народних депутатів. Він створює й ухвалює закони, затверджує державний бюджет, формує уряд — Кабінет Міністрів України — і контролює його роботу. **Кабінет Міністрів України** є вищим органом виконавчої влади, який організовує і забезпечує виконання законів, керує економікою, освітою, медициною та іншими сферами державного життя. **Конституційний Суд України** стежить, щоб закони й міжнародні договори відповідали Конституції нашої держави, й може скасовувати ті положення законів, які порушують її норми.

Діяльність органів державної влади ґрунтується на важливих принципах, викладених у Конституції України та законах України. Це **засади діяльності органів державної влади**.

Верховенство права

Органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані діяти в межах повноважень і у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України

Поділ влади

на три гілки: законодавчу, виконавчу і судову, що мають різні повноваження і здійснюють їх самостійно, але у взаємодії одна з одною

Народовладдя

Народ є джерелом і носієм влади, який здійснює її як безпосередньо, так і через органи державної влади

Права і свободи людини

Усі органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані забезпечувати права і свободи людини, охороняти її життя, честь і гідність

Конституція України визначає і **механізми формування та діяльності органів державної влади** — сукупність правил, процедур і способів, за якими державні органи створюються та здійснюють свої повноваження. Механізми формування регулюють порядок, за яким особи набувають

повноважень Президента України, народних депутатів, міністрів чи суддів. Президента та депутатів Верховної Ради обирають виборці — громадяни й громадянки України строком на п'ять років. Кандидатуру Прем'єр-міністра пропонує Президент, а затверджує Верховна Рада. Суддів Конституційного Суду призначають у рівній кількості Президент, Верховна Рада та з'їзд суддів, що має забезпечити баланс та незалежність конституційного судочинства.

Механізми діяльності визначають, як працюють органи державної влади після їх формування. Вони регламентують правила проведення засідань, процедури ухвалення рішень, здійснення контролю та притягнення до відповідальності. Наприклад, Верховна Рада ухвалює закони більшістю голосів під час пленарних засідань. Кабінет Міністрів регулярно звітує про свою діяльність перед парламентом. Президент має право накладати вето на закон і повертати його на повторний розгляд до Верховної Ради. Конституційний Суд здійснює контроль за відповідністю законів Конституції нашої держави. Прозорі механізми взаємодії між Президентом, Верховною Радою, Кабінетом Міністрів і судами забезпечують ефективну систему стримувань і противаг. Тому Конституція України має важливе значення — вона є основою національної єдності, демократії та захисту кожного громадянина й кожної громадянки в нашій державі.

ДІЙМО РАЗОМ

1. Об'єднайтеся в чотири групи й виконайте завдання.

Завдання групи 1 Ознайомтеся з назвою розділу IV Конституції України. Про який орган ідеться? До якої гілки влади він належить? А можливо, не належить до жодної з них? Наведіть відомі вам приклади його діяльності або знайдіть таку інформацію в інтернеті. Презентуйте результати своєї роботи класу.

Завдання групи 2 Ознайомтеся з назвою розділу V Конституції України. Про який орган ідеться? До якої гілки влади він належить? А можливо, не належить до жодної з них? Наведіть відомі вам приклади його діяльності або знайдіть таку інформацію в інтернеті. Презентуйте результати своєї роботи класу.

Завдання групи 3 Ознайомтеся з назвою розділу VI Конституції України. Про який орган ідеться? До якої гілки влади він належить? А можливо, не належить до жодної з них? Наведіть відомі вам приклади його діяльності або знайдіть таку інформацію в інтернеті. Презентуйте результати своєї роботи класу.

Завдання групи 4 Ознайомтеся з назвою розділу XII Конституції України. Про який орган ідеться? До якої гілки влади він належить? А можливо, не належить до жодної з них? Наведіть відомі вам приклади його діяльності або знайдіть таку інформацію в інтернеті. Презентуйте результати своєї роботи класу.

2. Визначте, який орган державної влади уповноважений розв'язувати наведені ситуації, та поясніть, як він це може зробити. Обґрунтуйте свої рішення.

Ситуація 1 У країні спалахнула пандемія, потрібно виділити додаткові кошти на сферу охорони здоров'я.

Ситуація 2 Парламент прийняв закон, положення якого обмежують свободу слова громадян / громадянок.

Ситуація 3 Міністр освіти і науки не виконує свої обов'язки належним чином.

Ситуація 4 Виникла необхідність в ухваленні закону про використання водних ресурсів.

Обговоріть: Які ситуації виявилися найскладнішими для розв'язання? Чому важливо, щоб повноваження органів державної влади не дублювалися (не перетиналися)? Що станеться, якщо всі державні повноваження зосереджуватимуться в одному органі влади?

3. Працюючи в малих групах, виберіть певний орган державної влади і створіть коротку інсценізацію «Один день із життя органу державної влади». Спирайтеся на свої знання про те, як він формується, як ухвалює рішення, кого контролює і хто контролює його роботу (за потреби зверніться до інтернет-джерел). Групами по черзі презентуйте свої інсценізації. Завдання для решти класу — здогадатися, який орган зображено.

4. Проаналізуйте кейси (приклади) з діяльності органів державної влади й визначте, яка загальна засада з наведених у тексті заняття проявляється в їхній діяльності. Якими можуть бути наслідки такої діяльності для суспільства?

- 1) Верховна Рада України запрошує громадськість для обговорення законопроекту з питань освіти.
- 2) Кабінет Міністрів реалізує програму соціального захисту вразливих груп населення.
- 3) Конституційний Суд України скасовує окремі положення закону через їх невідповідність Конституції України.
- 4) Президент України призначає суддів на підставі рекомендацій Вищої ради правосуддя.
- 5) Верховна Рада України ухвалює закон, що розширює свободу слова та зібрань.

Обговоріть: Як конституційні засади діяльності органів державної влади взаємодоповнюють одна одну? Чи може одна засада мати пріоритет над іншими? Якою є роль громадян / громадянок у забезпеченні дотримання цих засад?

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Засади діяльності органів державної влади — це основні принципи, викладені в Конституції та законах України, на яких ґрунтується діяльність органів державної влади, зокрема: народовладдя, верховенство права, розподіл влади, пріоритет прав і свобод людини.

Механізми формування і діяльності органів влади — сукупність визначених Конституцією України правил, процедур і способів, за якими утворюються органи державної влади та визначаються їх повноваження.

Орган державної влади — це структурований і організований державою чи безпосередньо народом колектив державних службовців, який наділено певними повноваженнями і який здійснює свої функції відповідно до призначення.

Представницькі органи державної влади в Україні — це органи, що обираються народом і представляють його інтереси на різних рівнях.

ПІДСУМУЙМО

Як би ви тепер пояснили значення Конституції для держави, використовуючи метафору «архітектура будівлі»? Які елементи державної системи є «фундаментом», а які — «стінами» чи «дахом»? Якою є роль громадян / громадянки України у створенні й функціонуванні органів державної влади? Яка із засад діяльності органів державної влади, на вашу думку, найчастіше зазнає випробувань в Україні сьогодні? Чому? Які фактори, крім правових, впливають на ефективне функціонування системи державної влади? Чи важливо, щоб усі громадяни / громадянки розуміли, як влаштовано владу і які повноваження вони мають, навіть якщо не планують бути політиками або державними службовцями? Якщо так, то чому?

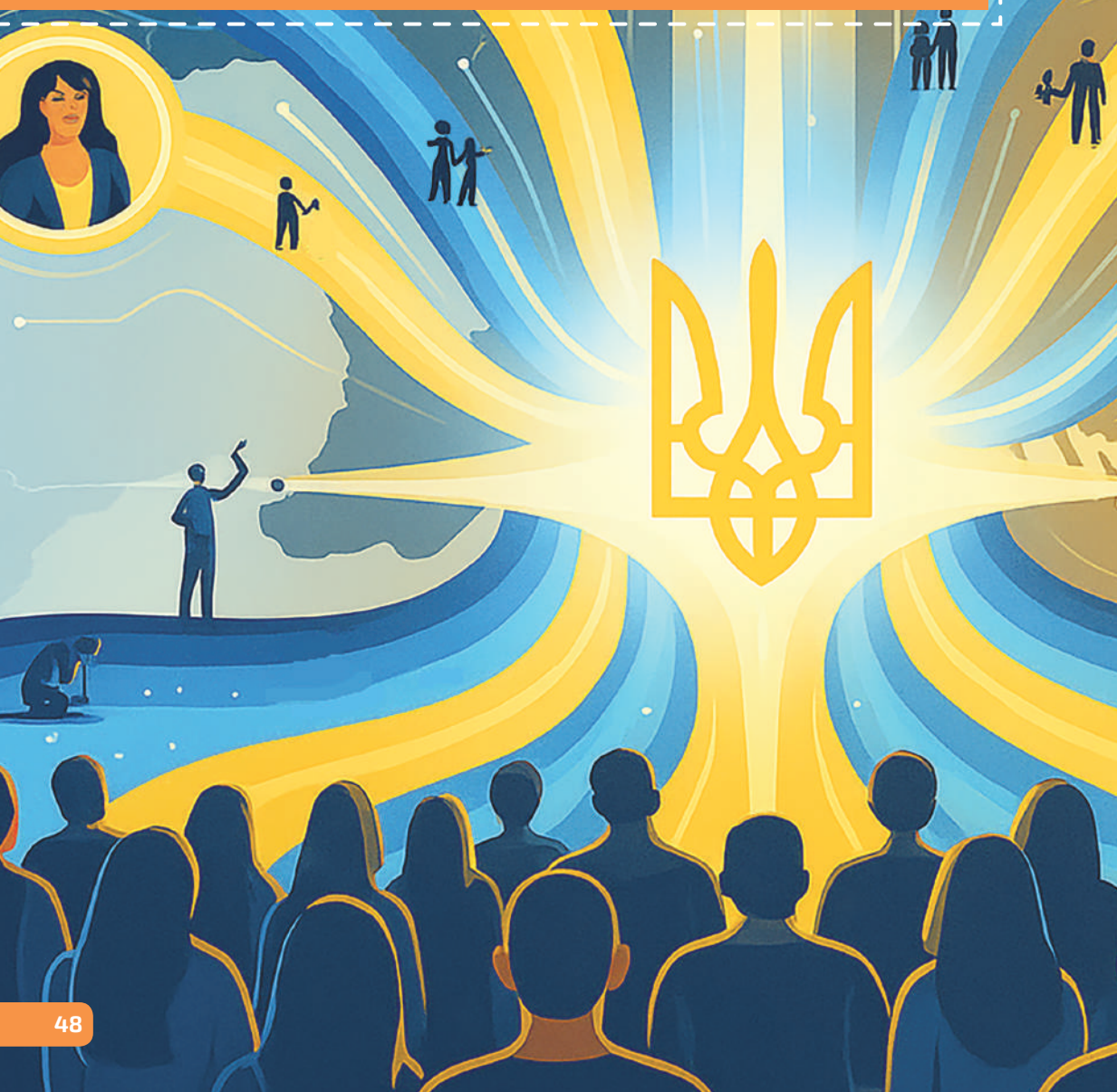
ПОВПРАВЛЯЙСЯ

1. Повернися до титульної ілюстрації до заняття, на якій три колони «виростають» із Конституції України. Кількома реченнями виклади свої думки щодо запитань:
 - ✓ Які гілки влади символізують колони?
 - ✓ Чому вони «виростають» із розгорнутої «Конституції України»?
 - ✓ Чому для демократії важливий поділ влади?
2. Пригадай спільноту, у якій ти береш участь (команда, клуб тощо), і поміркуй над запитаннями:
 - ✓ Хто ухвалює важливі рішення в цій спільноті?
 - ✓ Як там обирають лідера?
 - ✓ Як твій досвід допомагає зрозуміти принцип «Народ — єдине джерело влади»?

Виконай завдання 6.1, 6.2 і 6.3 в -додатку.

§ 7

ЯК ГРОМАДЯНИ І ГРОМАДЯНКИ МОЖУТЬ ВЗЯТИ УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ

ОБГОВОРІМО

Як ви розумієте вислів «участь громадянина та громадянки в управлінні державними справами»? Наведіть 2–3 приклади таких справ, які стосуються життя кожного і кожної з нас. Які форми такої участі вам відомі із занять у 7–8 класах, власного досвіду або із зображеного на ілюстрації нижче? Яке значення, на вашу думку, це право має для громадян / громадянок? А для держави?

ДІЙМО РАЗОМ

Виберіть із переліку дії, що є способами участі громадян / громадянок України в управлінні державою. Поясніть свій вибір.

1. Участь у виборах народних депутатів України	2. Відвідування матчу за участі збірної України з футболу
3. Вивішування прапора на балконі до Дня Незалежності України	4. Ініціювання громадських слухань щодо проблеми місцевої громади
5. Пост у соцмережі про дотримання хвилини мовчання	6. Підписання електронної петиції на сайті Президента України
7. Участь у конституційному референдумі	8. Звернення до депутата місцевої ради зі скаргою
9. Сплата податків до місцевого бюджету	10. Перегляд політичного телешоу

ПОМІРКУЙМО

Опрацюйте текст і порівняйте його з вашими попередніми відповідями на запитання в рубриці «Обговорімо». Що нового ви дізналися? Про що хотілося б довідатися більше? У яких джерелах можна знайти потрібну інформацію?

Як реалізувати право на участь

в управлінні державою

Участь в управлінні державними справами — це активна діяльність громадян, спрямована на вплив і контроль над ухваленням рішень у державі. Вона передбачає не лише дотримання законів, а й безпосередню участь у формуванні політики, виборах органів влади, обговоренні суспільно важливих питань та впливі на роботу державних інституцій. Таке право закріплено у **статті 38 Конституції України**: «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами як безпосередньо, так і через своїх представників».

Основним інструментом участі є **вибори**. Саме на них громадяни обирають народних депутатів України, депутатів місцевих рад, сільських, селищних, міських голів і Президента України, делегуючи їм повноваження представляти суспільні інтереси та ухвалювати важливі рішення.

Демократія передбачає також механізми безпосереднього впливу на владу, завдяки яким кожен і кожна може брати участь у вирішенні питань загальнонаціонального або місцевого значення. Одним із них є **референдум** — голосування громадян щодо найважливіших питань. Наприклад, на всеукраїнському референдумі 1991 року українці підтвердили Акт проголошення незалежності України.

Важливу роль відіграють і **звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування** — *заяви, скарги, пропозиції*, які дають змогу громадянам вирішувати індивідуальні або колективні питання. Так, завдяки колективним зверненням можна ініціювати ремонт дороги чи покращення благоустрою у своєму районі.

Нині, з розвитком інформаційних технологій, ефективними є **електронні петиції**. Вони дають змогу звернутися онлайн і збирати підписи громадян (наприклад, петиція до Президента України потребує щонайменше 25 тисяч підписів). Питання, що порушують у петиціях, найрізноманітніші — від реформ і захисту тварин до екології чи процедурних змін.

Формою громадянської участі є також **громадські слухання** — зустрічі жителів певної громади з представниками влади для обговорення важливих питань: проєктів нормативних актів, містобудівної документації, бюджету тощо. Такі слухання сприяють урахуванню інтересів різних груп і підвищують прозорість і обґрунтованість ухвалених рішень.

Громадяни можуть брати участь у суспільному житті через **громадські об'єднання та рухи**, ініціюючи кампанії на захист довкілля, проти корупції, за інклюзивність, права людини тощо.

Однією з форм впливу на владу є **мирні зібрання громадян**: *митинги, демонстрації, марші, пікети*. Вони є реалізацією конституційного права

на свободу слова, зібрань і вираження позиції щодо суспільно-політичних питань. Завдяки цим діям громадяни можуть привертати увагу до проблем, впливати на політичні рішення й вимагати змін від органів влади.

Громадянська участь не має вікових обмежень. Ви також можете долучатися до змін у суспільстві: обговорювати суспільні проблеми, брати участь у роботі шкільного самоврядування, волонтерських ініціативах, стежити за політичними подіями у своїй громаді, розвивати навички відповідального громадянства.

ДІЙМО РАЗОМ

1. Об'єднайтесь у групи по 4–5 осіб та виберіть одну з наведених нижче ситуацій. Запропонуйте найкращий спосіб розв'язання проблеми (вибори, референдум, громадські слухання, петиція) та обґрунтуйте свій вибір.

Ситуація 1 У школі вирішують, куди спрямувати кошти на ремонт: оновити спортивну залу чи модернізувати бібліотеку.

Ситуація 2 У районі планується нове будівництво. Обговорюють два варіанти: облаштувати дитячий майданчик або збудувати паркінг.

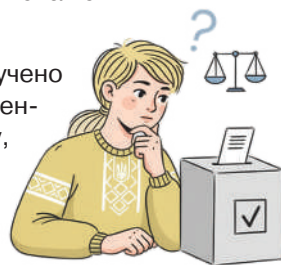
Ситуація 3 У місті розглядають, як покращити транспортну інфраструктуру: запустити новий автобусний маршрут чи облаштувати велодоріжки.

Ситуація 4 Міська громада обговорює створення нового громадського простору: затишний сквер з лавками та квітниками або майданчик для проведення вуличних фестивалів.

Ситуація 5 У закладі освіти розглядають шляхи покращення харчування учнів: запровадити збалансовані обіди або встановити автомат із корисними снеками.

2. Уявіть, що ви входите до групи експертів, яким доручено сформулювати запитання для Всеукраїнського референдуму, що стосуватиметься зниження до 16-ти років віку, з якого громадяни України можуть брати участь у виборах. Щоб голосування було успішним, ваше питання має відповідати таким критеріям:

- ✓ бути однозначним і зрозумілим для всіх;
- ✓ бути конкретним (стосуватися лише однієї проблеми);
- ✓ передбачати тільки дві відповіді «Так» або «Ні»;
- ✓ не містити підказок, емоційних чи навідних фраз;
- ✓ відповідати Конституції України.

Презентуйте своє запитання класу та узгодьте його варіант для спільного обговорення. Визначтеся, якою є ваша особиста позиція («Так» чи «Ні») і поділіться своїми думками з класом, намагаючись переконати своїх однокласників / однокласниць. Вислухайте кількох представників / представниць обох позицій і проведіть голосування. Обговоріть: *Що нового ви дізналися про референдум? Що виявилось найскладнішим у цій справі? Чого ви навчилися?*

3. Уявіть, що у вашій школі, селі / місті чи державі є проблема, яку, на вашу думку, необхідно розв'язати, або важлива ідея, яку варто впровадити. Визначтеся, що ви складатимете: індивідуальне / колективне звернення (наприклад, до міського голови) чи електронну петицію (наприклад, до Кабінету Міністрів України). Дійте за наведеним алгоритмом.

- 1) Виберіть тему. Приклади проблем / ідей: відсутність спортивного майданчика, необхідність сортування сміття, пропозиція щодо покращення умов навчання тощо.
- 2) Визначте адресата: до кого ви звертаєтесь (наприклад, міський голова, Президент України).
- 3) Сформулюйте суть звернення / петиції: чітко й лаконічно опишіть проблему або пропозицію; поясніть, чому це важливо та як це вплине на життя людей; запропонуйте можливі шляхи вирішення (якщо маєте ідеї).
- 4) Пам'ятайте, що звернення має бути: ввічливим, без образ та емоційних висловлювань; конкретним, без загальних фраз, викладом тільки суті; обґрунтованим, з наведеними фактами або прикладами (за можливості), що підтверджують вашу проблему / ідею.

Презентуйте своє звернення / петицію класу. Обговоріть: *Чи відповідає звернення наведеним критеріям? Чи є воно переконливим? Яку роль відіграють звернення та електронні петиції у реалізації права громадян / громадянок брати участь в управлінні державними справами?*

4. Змодельуйте громадські слухання. Уявіть, що у вашому селищі / місті / районі органи місцевої влади планують побудувати новий торговельний центр на місці старого парку, який є улюбленим місцем відпочинку жителів. Мешканці обурені й хочуть провести громадські слухання, щоб висловити свою незгоду або запропонувати альтернативні варіанти. Визначте ролі та позиції:

Група «Захисники парку»: активні мешканці, які виступають проти будівництва ТРЦ і хочуть зберегти парк; готові озвучити 2–3 основні аргументи, чому парк має бути збережено (наприклад, екологія, місце відпочинку, історична цінність).

Група «Представники забудовника»: представники компанії, яка планує побудувати ТРЦ; готові озвучити 2–3 основні аргументи на користь будівництва (наприклад, створення робочих місць, надходження до бюджету, модернізація інфраструктури).

Група «Представники місцевої влади»: чиновники, які мають прийняти остаточне рішення, вислухавши обидві сторони; готові озвучити 2–3 запитання до обох сторін, щоб краще розібратися в ситуації.

Проведіть слухання. Кожна група по черзі представляє свої аргументи (2–3 хвилини). Група «Представники місцевої влади» ставить свої запитання. Кожна сторона може коротко відповісти на запитання та заперечити аргументи опонентів. Після обговорення група «Представники місцевої влади» має оголосити, якими будуть їхні подальші дії. Обговоріть: *Чи вдалося почути всі сторони? Як громадські слухання сприяють участі громадян у вирішенні важливих питань на місцевому рівні?*

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Вибори — це основна форма народного волевиявлення, спосіб безпосереднього здійснення влади українським народом.

Громадські слухання — це форма безпосередньої участі мешканців певної території у вирішенні важливих питань місцевого значення.

Державні справи — це питання й діяльність, що стосуються управління державою та її функціонування. Це широкий спектр питань — від політики та економіки до соціальної, культурної, правової сфер, питань оборони та безпеки, міжнародних відносин, які регулюються державою та її органами.

Електронна петиція — це особлива форма колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування.

Право на звернення — це політичне право людини, закріплене статтею 40 Конституції України, що передбачає право кожного й кожної направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, які зобов'язані розглянути звернення й дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Право на мирні зібрання — це політичне право, закріплене статтею 39 Конституції України, що передбачає право громадян збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи й демонстрації.

Право на участь в управлінні державними справами — це політичне право громадян України, закріплене статтею 38 Конституції України.

Референдум — це одна з форм прямої демократії, публічне голосування, в межах якого виборці висловлюють думку щодо конкретного питання / кола питань.

ПІДСУМУЙМО

Чи важливо, на вашу думку, громадянам / громадянкам активно використовувати різні інструменти участі в управлінні державними справами? Чому?

Що таке громадянська участь? Наведіть приклади її вияву у вашому житті або громаді.

Чим вибори відрізняються від референдуму?

Для чого проводять громадські слухання? Які питання на них найчастіше розглядають?

Як електронні петиції допомагають громадянам / громадянкам впливати на владу? Чому цей інструмент важливий у демократичній державі?

У чому полягає різниця між письмовим зверненням громадянина / громадянки та електронною петицією?

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

1. Знайди в масмедіа (новини, інтернет) приклад реалізації права громадян / громадянок на участь в управлінні державними справами в Україні за останній рік (із згадуваних на занятті). Коротко опиши його.
2. Знайди на офіційних сайтах три електронні петиції та проаналізуй їх: дізнайся, якими були вимоги, скільки підписів зібрано, яка подальша доля петицій.

Виконай завдання 7.1, 7.2 і 7.3 в **Е-додатку**.

§ 8

ЯК ВШАНУВАННЯ СИМВОЛІВ, ДОТРИМАННЯ ЗАКОНІВ І ГРОМАДЯНСЬКА СТІЙКІСТЬ ВПЛИВАЮТЬ НА МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ

ОБГОВОРІМО

- *Що для вас означає прапор України?*
- *Які ще є символи України?*
- *Де і як їх вшановують?*
- *Чому, на вашу думку, це важливо для сьогодення й майбутнього України?*

ДІЙМО РАЗОМ

Обговоріть у парах:

- *Які ви знаєте приклади вшанування державних символів, героїв / героїнь України, нашої історії або наших традицій (свято, меморіал, акція)?*
- *У яких із них ви брали участь? Що ви відчували в той момент?*

За допомогою асоціативного куща зобразіть на дошці / великому аркуші зміст поняття «громадянська стійкість». Які слова / поняття ви використали? Чому?

ПОМІРКУЙМО

Працюючи з текстом, зверніть увагу на поняття «державні символи», «Конституція України», «громадянська стійкість». Поміркуйте, як вони пов'язані з минулим України і як впливають на її майбутнє. Сформулюйте кількома реченнями думку про те, як ви можете проявити свою відповідальність за майбутнє України в повсякденному житті, у громаді, на національному рівні.

Чому громадянська стійкість —

це тлях від історії до майбутнього

Бути громадянином / громадянкою України означає нести відповідальність за розвиток нашої держави. Кожен і кожна з нас своїми рішеннями та вчинками впливає на майбутнє країни. Бути відповідальними громадянами означає конкретні вчинки: добре навчатися — освічені люди будують сильну країну; берегти довкілля — сортувати сміття, економити воду та електроенергію; допомагати тим, хто цього потребує; розвивати свої таланти й ділитися ними з іншими; вивчати українську мову, історію, культуру та підтримувати українських виробників; брати участь у громадських ініціативах свого міста чи села; планувати своє майбутнє так, щоб принести користь Україні.

Громадяни України відчують свою ідентичність з великою спільнотою, що має багату історію, унікальні традиції та спільне майбутнє, яке ми будуємо разом. Українська ідентичність починається з ушанування державних символів, історії та героїв України. Вшановувати державні символи — означає поважати свою країну. Це може проявлятися у простих речах: встати, коли звучить гімн, співати його щиро разом з усіма, правильно розміщувати прапор, з гідністю ставитися до зображення тризуба.

Повага до державних символів нерозривно пов'язана з історичною пам'яттю. Лише через глибоке знання та розуміння своєї історії ми можемо по-справжньому усвідомити ціну незалежності та її життєве значення. Від княжої доби й козацької доблесті до визвольних змагань ХХ століття та безкомпромісного спротиву під час повномасштабної агресії — у кожному періоді української історії ми віднаходимо приклади відваги, жертвовності та незламності, які й нині слугують джерелом натхнення.

Вшанування героїв та героїнь України є не лише даниною історичній пам'яті, а живим діалогом між поколіннями, що прокладає міст між минулим і сьогоденням. Повага до державних символів, історії та героїв — не формальність, а сутність громадянськості. Знати слова гімну й історію прапора, розуміти, за що боролися Тарас Шевченко чи Василь Стус, відвідувати місця пам'яті, підтримувати ветеранів, берегти культурні практики свого краю — це природні вияви дорослої громадянської позиції.

Справжнє пошанування держави та її символів потребує передусім дотримання Конституції і законів України. Основний Закон України не лише проголошує права і свободи громадян, а й визначає їхні обов'язки, сумлінне виконання яких забезпечує гармонійне існування суспільства й зміцнює нашу державу. Дотримання законів — це не просто формальна вимога, а основа функціонування демократичного суспільства. Йдеться про доброчесність у навчанні й побуті, повагу до чужої праці та власності,

відповідальну поведінку, готовність діяти законно й прозоро, участь у демократичних процедурах.

Перед загрозою зовнішньої агресії громадяни України демонструють не лише громадянську позицію, а й згуртованість та єдність. У цей час надзвичайно актуальною є **громадянська стійкість** — здатність кожного і кожної з нас протистояти викликам, зберігаючи вірність демократичним цінностям та національним інтересам навіть у найскладніших обставинах. Виявами громадянської стійкості є здатність критично мислити, ефективно протидіяти дезінформації та маніпуляціям, відстоювати свої права та свободи. Перевіряй інформацію, уникай маніпуляцій, дискусій аргументовано, підтримуй інших і не поширюй паніку. Це робить спільноту міцнішою. А ще стійкість — це готовність захищати Вітчизну, підтримувати одне одного у скрутні часи та спільно долати труднощі.

Пам'ятай: бути громадянином і громадянкою України — це привілей і відповідальність. Це означає бути частиною великої історії, яка твориться просто зараз. І ти — її невід'ємна частина. Разом ми будуємо Україну, у якій хочемо жити — вільну, демократичну, справедливу. Беручи на себе відповідальність за майбутнє через ушанування нашого минулого, дотримання законів та виявлення громадянської стійкості, кожен і кожна з нас має силу змінювати країну на краще.

ДІЙМО РАЗОМ

1. На основі статей із Конституції України дайте відповіді на запитання: *Які цінності в них закріплено? Як вони стосуються кожного / кожної з вас?*

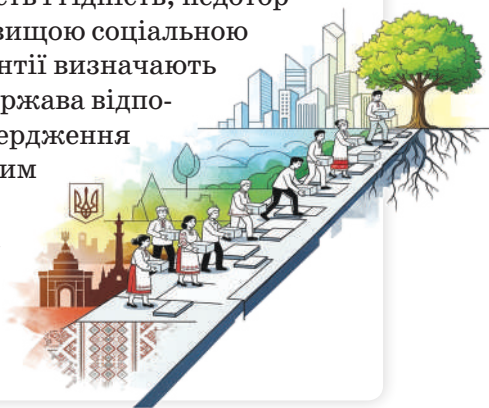
Створіть візуалізацію (піктограму, колаж, малюнок) однієї статті (на вибір).

Стаття 1 Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава.

Стаття 2 Суверенітет України поширюється на всю її територію. Україна є унітарною державою. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною.

Стаття 3 Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

2. Розгляньте зображення, згенероване ШІ. Яку основну ідею заняття воно втілює? Чому ви так думаєте? Які ще елементи (фігури людей, символи, будівлі тощо) ви додали б у цю ілюстрацію?

3. Працюючи в парах, проаналізуйте одну з поданих ситуацій.

Ситуація 1 Плагіат на контрольній роботі.

Ситуація 2 Порухнення правил дорожнього руху на самокаті.

Ситуація 3 Використання мови ворожнечі в чаті.

Дайте відповіді на запитання:

Який закон порушено? (Скористайтесь фрагментами нормативно-правових актів, поданих нижче.)

Якими будуть короткочасні наслідки для учасників ситуації?

Які наслідки можуть настати для спільноти школи або громади, якщо така поведінка стане нормою?

Якими можуть бути альтернативні дії за умови дотримання законів?

Після презентації результатів роботи обговоріть: *Що зміниться в місті / школі, якщо 70 % учасників / учасниць ситуацій почнуть дотримуватися вимог закону? Які висновки можна зробити на основі цієї справи?*

ДОВІДКА

Зі статті 42 Закону України «Про освіту»

4. Порухненням академічної доброчесності вважається академічний плагіат — оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та / або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства.

Зі статті 127 Кодексу України про адміністративні правопорушення

Порушення правил дорожнього руху особами, які керують велосипедами, ... тягне за собою накладення штрафу в розмірі п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Зі статті 161 Кримінального кодексу України

1. Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності... караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років...

4. Дізнайтеся про дні вшанування героїв та героїнь в Україні. Створіть календар із цих дат. Обговоріть:

Чому ці дати обрано? (Які події тоді відбулися?)

Яка дата є найближчою за часом?

Що ви разом можете зробити в цей день для вшанування героїв та героїнь України?

5. У малих групах обговоріть, як ви вже зараз можете виявляти свою відповідальність за майбутнє України. Презентуйте результати у вигляді назви акції / проєкту, короткого опису та гасла. Зафіксуйте цей перелік громадських заходів (на дошці, великому аркуші).

6. Перегляньте відео «Відповідальність за майбутнє України народжується в кожному з нас» (**Е-додаток, 8.4**). За наведеними запитаннями обговоріть отриману інформацію.

Чи є відповідальність за майбутнє вродженою? Як вона виявляється?

Чому діяти — це прояв свободи?

Про який щит оборони йдеться у відео? Як можна допомогти його втримати?

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Громадянська стійкість — здатність суспільства відповідально діяти в умовах кризи чи небезпеки.

Державні символи — офіційні знаки держави (прапор, герб, гімн), які уособлюють її суверенітет.

ПІДСУМУЙМО

Напишіть короткого листа собі та однокласникам / однокласницям у майбутнє: «Якою ми хочемо бачити Україну через 5 років? Що для цього потрібно зробити?». Презентуйте свої думки класу. Обговоріть:

Яким ви бачите свій внесок у майбутнє України?

Чи змінилося ваше розуміння громадянської відповідальності після цього заняття? Якщо так, то як саме?

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

1. Створи мініплакат або мем, який популяризуватиме дотримання Конституції та законів України.

2. Опиши людину зі свого оточення або громадського діяча, які надихають тебе своєю громадянською стійкістю. Що тебе вразило? Склади й запиши про це невелику розповідь.

Виконай завдання 8.1, 8.2 і 8.3 в **Е-додатку**.

3

Частина

ГРОМАДА: ПРОСТІР ДЛЯ ДІЇ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

§ 9

ЯК МИ В ГРОМАДІ БУДУЄМО НАШЕ СЬОГОДЕННЯ Й МАЙБУТНЄ

ОБГОВОРІМО

1. Уявіть, що до вашого класу вступив новий учень, який приїхав з іншої країни й ніколи не чув слова «громада». Як би ви йому пояснили суть цього поняття на прикладі вашого міста, села чи селища? Наведіть кілька слів-асоціацій, які спадають вам на думку, коли ви чуєте слово «громада».
2. Пригадайте відоме прислів'я «Мій дім — моя фортеця». Чи можна сказати, що під час повномасштабної війни в Україні ваша громада також стала для багатьох людей своєрідною «фортецею» або ж «тилом»? Що дає громада людям у складні часи, коли відчуття безпеки й підтримки є особливо важливими?

ДІЙМО РАЗОМ

Працюючи в групах, створіть схематичну карту вашої громади (району, села, міста або його частини). Позначте на ній 3–5 місць чи установ, які відіграли або продовжують відігравати важливу роль у підтримці людей під час війни. Це можуть бути школи, лікарні, волонтерські центри, храми, пункти незламності, бібліотеки, гуманітарні штаби, будинки культури чи навіть подвір'я житлових будинків, де збираються й підтримують одне одного сусіди.

Біля кожного позначеного місця напишіть коротке пояснення, яку функцію виконувала або виконує ця локація чи установа. Наприклад: «місце збору гуманітарної допомоги», «пункт видачі води», «укриття», «простір для зустрічей і психологічної підтримки».

Зробіть короткий (2–3 речення) висновок, у якому поясніть, як, на вашу думку, ці місця та люди, які долучалися до роботи, допомогли вашій громаді вистояти чи пристосуватися до нових умов у складні часи.

ПОМІРКУЙМО

- Що, крім території, робить групу людей дійсно громадою?
- Які повноваження має місцеве самоврядування?
- Яку роль відіграють органи самоорганізації населення в житті громади?
- Чому важливо, щоб молодь брала активну участь у житті громади?

Як громада діє на місцевому рівні:

вирішує проблеми та змінює життя

Громада — це спільнота мешканців певної території, які мають спільні інтереси та ресурси й разом ухвалюють рішення для загального блага. Юридичний статус такої спільноти в Україні — **територіальна громада** — жителі села, селища чи міста або кількох населених пунктів, які самостійно вирішують питання місцевого значення. Це гарантовано Конституцією України й означає, що кожний і кожна, хто є представником / представницею територіальної громади, має не лише право, а й реальну можливість впливати на її розвиток та якість життя. Активна позиція кожного мешканця — від участі у виборах органів місцевого самоврядування до подання звернень — є вирішальною для ефективного функціонування громади.

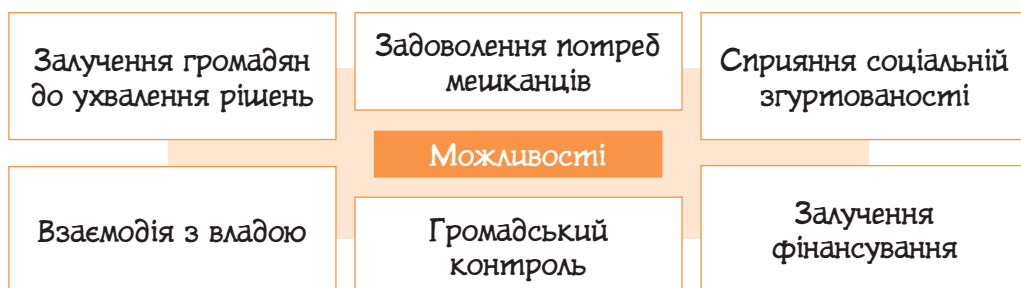
Місцеве самоврядування — це важливий механізм, що дає змогу громадам самостійно вирішувати питання місцевого значення. Органи місцевого самоврядування (наприклад, сільські чи міські ради та їхні виконавчі органи) відповідають за стан доріг, роботу освітніх і медичних закладів, благоустрій парків і скверів, організацію дозвілля мешканців громади та багато інших важливих питань. Ухвалюючи рішення «ближче до людей», вони безпосередньо впливають на якість життя кожного мешканця. Наприклад, якщо у вашому районі не вистачає спортивних майданчиків або потрібно оновити дитячий садок, саме до місцевої ради слід звертатися з такими питаннями, адже це входить до її повноважень і відповідальності.

У воєнний час громади зосереджуються на різних пріоритетах. Одні більше інвестують у цивільний захист, облаштування укриттів, зміцнення інфраструктури та підтримку вразливих груп населення. Інші спрямовують зусилля на відновлення житла й організацію допомоги. Громади, що перебувають у тилу, приділяють особливу увагу розвитку освіти, культури, економіки та працевлаштуванню внутрішньо переміщених осіб. Правова основа ухвалення рішень єдина для всіх. Водночас у воєнних умовах процедури частково спрощено: рішення ухвалюються швидше, активно використовуються онлайн-обговорення. У більш безпечних місцях триває і звична робота — від благоустрою територій до підтримки бізнесу та інтеграції у громаду переселенців.

Місцеве самоврядування — це не лише органи влади, а й активна участь громадян. Люди можуть впливати на рішення місцевої влади через вибори, звернення, збори мешканців, громадські слухання, петиції тощо. Громадський бюджет (бюджет участі) — це ефективний інструмент залучення мешканців до розвитку громади. Він дає можливість кожному громадянину / кожній громадянці запропонувати власні проекти для покращення життя громади та взяти участь у голосуванні за найважливіші з них.

Однією з форм участі мешканців територіальних громад у вирішенні питань місцевого значення є **органи самоорганізації населення**. Це представницькі структури, які створюють жителі сіл, селищ, міст або їхніх окремих частин для розв’язання конкретних місцевих завдань. До них належать будинкові, вуличні, квартальні комітети, а також комітети мікрорайонів, районів у містах, сільські й селищні комітети.

ОРГАНИ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ

За законом такі органи можуть офіційно співпрацювати з місцевою радою, отримувати делеговані повноваження та ресурси для вирішення локальних завдань: прибирання територій, встановлення лавок, вело-парковок і дитячих майданчиків, інформування мешканців. Наприклад, будинковий комітет може отримати кошти на ремонт під’їзду чи освітлення, а квартальний — координувати озеленення та благоустрій. У воєнний час вони беруть на себе й нові функції: організовують домедичні тренінги, чергування в укриттях, збір необхідних речей, прибирання територій після негоди чи обстрілів, а також сприяють енергозбереженню та забезпеченню доступності укриттів для всіх мешканців.

Особливе значення має активна участь молоді в житті громади. Для цього створюють **молодіжні ради** — дорадчі органи, які дають молодим людям змогу висловлювати власні ідеї, ініціювати проекти та долучатися до ухвалення рішень, що стосуються їхнього життя. Молодіжні ради формують спільну позицію молоді та просувають зміни в освіті, дозвіллі, сфері здоров’я, безпеки, мобільності й екології — від розробки веломаршрутів і перевірки якості харчування до створення освітніх

програм та проведення наукових фестивалів. У воєнний час вони стають опорою в нових сферах: розробляють безпечні маршрути до шкіл, створюють навчальні хаби, організовують події для підтримки підлітків і запускають екоініціативи. Один вдалий проєкт може змінити життя громади — забезпечити освітлення вулиці, зберегти сквер, відкрити STEM-лабораторію чи започаткувати програму з ментального здоров'я.

Активність у громаді означає дію через законні інструменти та партнерство з місцевою владою. Помітили проблему — сформулюйте ідею, оберіть інструмент (петицію, ініціативу, громадський бюджет участі), залучіть однодумців і дійте. Конституція України гарантує право на участь, закони надають механізми, а громада отримує результат. У мирний час і під час воєнного стану завдання можуть відрізнятися — від відновлення інфраструктури та допомоги Збройним Силам України до створення молодіжних просторів. Проте спільним залишається головне: активна й відповідальна участь мешканців робить громаду безпечною та перспективною, формує відчуття спільної відповідальності — основу демократично зрілої й стійкої України.

ДІЙМО РАЗОМ

1. Розгляньте перелік проблем, які можуть виникнути у вашому селі / селищі / місті. Хто (які органи чи групи людей), на вашу думку, має відповідати за вирішення цих питань? Озвучте свої варіанти. Поясніть, чому ви вибрали саме їх.

Проблема 1. Відсутня чиста питна вода у приміщенні музичної школи.

Відповідальність (один або кілька варіантів): селищний / міський / сільський голова; народні депутати України; мешканці сусідніх будинків; комунальні служби селища / міста; районна державна адміністрація.

Проблема 2. Дитячий майданчик у дворі потребує ремонту.

Відповідальність (один або кілька варіантів): батьки дітей; Кабінет Міністрів України; будинковий комітет; міська / сільська рада; поліція.

Проблема 3. Молодь хоче створити новий простір для дозвілля — наприклад, скейт-парк.

Відповідальність (один або кілька варіантів): тільки міський голова; група активних підлітків; молодіжна рада; Міністерство молоді та спорту України; депутати міської ради.

2. За даними Міністерства молоді та спорту України станом на грудень 2024 року в країні діяло 577 молодіжних рад місцевого рівня та ще 23 регіонального. Обговоріть у парах: Чому молодіжну раду називають інструментом молодіжного голосу? Порівняйте свої міркування з думками інших.

3. Розгляньте буклет (Джерело: <https://samoorg.com.ua/demolib/>). Якій проблемі його присвячено? Які кроки треба зробити, щоб створити орган самоорганізації населення? Яке значення тут відіграє ініціативність та залученість людей?

4. Відвідайте платформу спілки «Національна молодіжна рада України» (-до-дток, 9.5). Обговоріть у загальному колі: Які можливості для молоді тут пропонуються? Як гасло спілки «Платформа для молоді, де кожен учасник — це краплинка, що утворює великий океан ідей та можливостей. Ми об'єднуємо й надихаємо, створюючи унікальний простір для участі, розвитку та змін. Разом ми формуємо майбутнє!» визначає роль молоді в житті суспільства та держави?
5. Об'єднайтеся в групи й долучіться до завдання «Моя ідея для громади» за наведеним далі алгоритмом.

1. Сформулюйте проблему. Виберіть одну проблему (потребу) у вашій громаді (наприклад, у вашому дворі, на вулиці, у мікрорайоні, школі), яка, на вашу думку, потребує розв'язання.

2. Запропонуйте рішення. Яке конкретне рішення (проект) ви могли б запропонувати для цієї проблеми? Коротко опишіть його.

3. Визначте партнерів. Які органи місцевого самоврядування, органи самоорганізації населення, молодіжні ради могли б допомогти вам у реалізації цієї ідеї? Поясніть, чому саме вони.

4. Презентуйте. Обговоріть свою ідею з однокласниками / однокласницями. Чи підтримали б вони її? Які додаткові пропозиції вони внесли б?

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Громада — це спільнота мешканців певної території, які мають спільні інтереси й разом ухвалюють рішення для загального блага.

Місцеве самоврядування — це гарантоване Конституцією та законами України право мешканців сіл, селищ і міст самостійно вирішувати питання місцевого значення через обрані ними ради й органи.

Молодіжні ради — це дорадчі органи, що створюються при органах місцевого самоврядування з метою забезпечення участі молоді в ухваленні рішень і реалізації ініціатив у громаді.

Органи самоорганізації населення — це представницькі органи мешканців села, селища, міста або їхніх частин, які створюють для вирішення окремих питань місцевого значення.

Територіальна громада — мешканці населеного пункту або кількох населених пунктів, які спільно вирішують питання місцевого значення.

ПІДСУМУЙМО

Що таке громада і чим вона відрізняється від інших спільнот? Назвіть три способи впливу громадян на місцеве самоврядування. Який з них, на вашу думку, найефективніший? Як війна змінює життя та пріоритети місцевих громад? Чому молоді важливо долучатися до місцевого самоврядування? Яку проблему вашої школи чи міста / села ви б подали як місцеву ініціативу чи електронну петицію?

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

1. Склади перелік запитань для інтерв'ю щодо життя громади з її представниками / представницями або органами місцевого самоврядування.
2. Сформулюй коротко власні відповіді на кожне із запитань та визнач, які ідеї щодо розвитку вашої громади треба втілити насамперед.

Виконай завдання 9.1, 9.2 і 9.4 в -додатку.

§ 10

ЯК МИ ОБ'ЄДНУЄМОСЯ ДЛЯ ВПЛИВУ ТА КОЛЕКТИВНИХ ДІЙ

ОБГОВОРІМО

Чи знаєте ви організації, об'єднання або групи людей (крім державних установ), які активно діють у вашому селі, селищі, місті чи школі? Які саме?

Яку користь, на вашу думку, вони приносять суспільству або окремим людям?

Чому в особливо складні періоди, такі як війна, виникає потреба у створенні громадських об'єднань, волонтерських рухів та ініціативних груп?

Яку життєво важливу роль вони відіграють у підтримці громади й суспільства загалом?

ДІЙМО РАЗОМ

За даними Міністерства юстиції України, на початок 2024 року в нашій державі зареєстровано понад 19 тисяч громадських об'єднань, серед яких близько 700 — дитячі організації та понад 2 тисячі — молодіжні.

Що, на вашу думку, означає така кількість громадських об'єднань для суспільства?

Про що свідчить активна діяльність дитячих і молодіжних організацій?

Які можливості вони відкривають для учнівства й молоді?

ПОМІРКУЙМО

Що таке громадське об'єднання?

Як такі організації мобілізують колективну силу суспільства, щоб робити життя навколо нас кращим?

Які особисті переваги отримує людина, долучаючись до громадського об'єднання?

Чи має молодь брати активну участь у таких об'єднаннях? Якщо так, то в яких формах і якими способами?

Чому громадські об'єднання

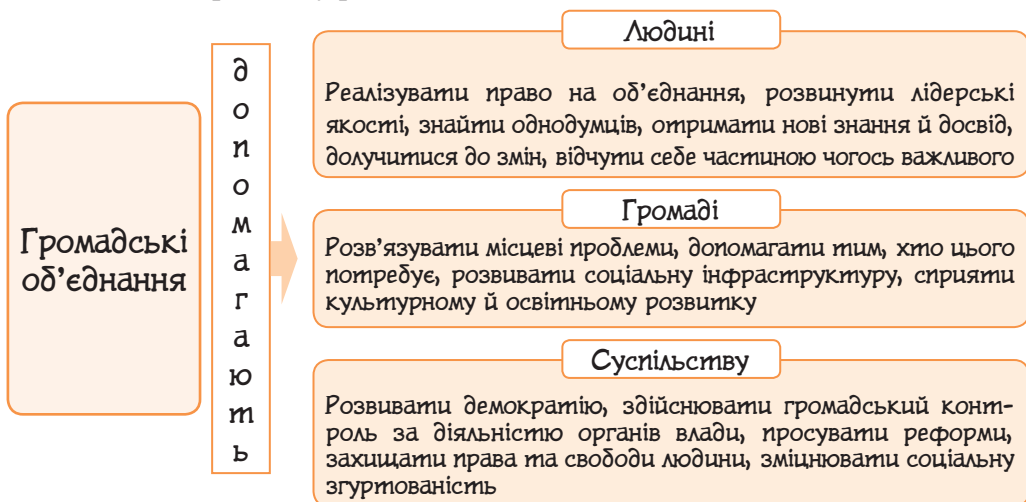
є шляхом до активної участі

У демократичному суспільстві кожна людина має чимало можливостей впливати на життя своєї держави і громади. Можна голосувати на виборах, висувати свою кандидатуру, брати участь у вирішенні важливих питань чи долучатися до мітингів і громадських акцій. Один з найефективніших способів заявити про свої ідеї — це бути представником / представницею громадського об'єднання. Це право гарантоване Конституцією України й закріплене в міжнародних документах як право на свободу асоціацій: кожен може об'єднуватися з іншими для досягнення спільних цілей.

Громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних та / або юридичних осіб (установ, організацій), створене для захисту прав і свобод, а також для задоволення суспільних інтересів — економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших. Інакше кажучи, це спільнота людей, які об'єдналися, щоб разом вирішувати проблеми, реалізовувати ідеї та захищати спільні інтереси. Державна влада має враховувати позицію таких об'єднань, адже через них суспільство може бути почутим та реально впливати на ухвалення важливих рішень.

Громадські об'єднання можуть бути різними за своїми цілями і масштабами діяльності: благодійні фонди, екологічні ініціативи, спортивні клуби, правозахисні групи, культурні товариства, спілки підприємців тощо. Такі об'єднання можуть діяти як на місцевому чи всеукраїнському, так і на міжнародному рівні.

Особливе місце серед громадських об'єднань посідають дитячі та молодіжні організації. Їх створюють для того, щоб допомагати учням, підліткам і молоді набувати досвід активних дій, формувати відповідальність за себе та за інших, а також навчатися співпрацювати. Такі організації стають справжніми «лабораторіями» майбутніх лідерів, друзів, мрійників і реформаторів.

Наприклад, організація «Пласт» поєднує скаутські традиції з неймовірними пригодами: нічними квестами, мандрівками в гори, таборами й веселими ватрами. У «Спілці української молоді» можна реалізувати власний проєкт, розкрити свої лідерські здібності, долучитися до корисних ініціатив чи взяти участь у міжнародних зустрічах. У багатьох містах діють молодіжні клуби та хаби, як-от «Країна мрій», де однодумці об'єднуються навколо спільних цілей — від захисту довкілля до організації культурних подій чи освітніх майстер-класів. Це простори, де можна поділитися власними ідеями, отримати підтримку та навчитися діяти разом.

Заснувати власне громадське об'єднання — цілком реально навіть для підлітків. Найцікавіше, що засновниками молодіжних організацій можуть стати хлопці та дівчата вже з 14 років, а учасниками дитячих об'єднань — навіть діти 6–8 років. Головне — знайти однодумців, разом сформулювати спільну мету та визначити, які зміни ви хочете впровадити у своїй школі чи селі / селищі / місті. Далі ваші ідеї набудуть конкретної форми: ви розробляєте статут, визначаєте напрями діяльності та реєструєте організацію.

Якщо ж створювати власну організацію поки що зарано, завжди можна приєднатися до тієї, що вже існує. Це чудова можливість спробувати свої сили, долучитися до спільної справи та відчути себе частиною команди.

Чому варто починати вже зараз? Бо участь у громадських об'єднаннях дає реальний і відчутний вплив на життя школи, району, села / селища / міста. Ви не лише змінюєте довкілля, а й розвиваєте ключові компетентності сучасної людини: критичне мислення, вміння ухвалювати рішення та працювати в команді, лідерські навички, відповідальність і сміливість відстоювати свою позицію. Такий досвід не завжди можна здобути на шкільних заняттях, а він надзвичайно цінний у дорослому житті — для університетів, роботодавців і вашої майбутньої команди мрії.

Почніть з малого: долучіться до найближчої ініціативи — прибирання парку, збору книг для бібліотеки переселенців, навчального марафону з цифрової безпеки. Крок за кроком ви відчуєте, як ваша енергія змінює середовище, а середовище — змінює вас. Саме так працює свобода асоціацій: із права, гарантованого Конституцією України та міжнародними документами, вона перетворюється на щоденну практику відповідального громадянства.

ДІЙМО РАЗОМ

Об'єднайтеся у групи по четверо-п'ятеро осіб. Змодельуйте створення дитячої (6–18 років) або молодіжної (14+ років) організації. Уявіть, що ви — група однопісців, які вирішили створити дитячу або молодіжну громадську організацію у вашій громаді. Основні кроки відобразіть у таблиці за наведеним зразком.

Основні кроки	Ваші ідеї
Назва і слоган організації	
Мета (1 речення) і 2–3 завдання: чим ви хочете займатися? Яку проблему розв'язувати?	
Тип і цільова аудиторія (чому саме цей вибір)	
Перша акція: що, де, коли, з ким налагоджуєте партнерство	
Ресурси (3 наявні) і чого бракує (до 3 позицій)	
Індикатори (показники) успіху (2–3)	
Канали комунікації (шкільний чат / оголошення / постер)	

Підготуйте презентацію результатів (90 секунд) на слайді або аркуші.

Насамкінець обговоріть: *Яка з ідей виявилася найбільш реальною для втілення? Яку конкретну потребу громади / школи може задовольнити та чи інша організація? До якої з них найвірогідніше приєднаються учні / учениці школи й чому? Що може допомогти не «згаснути» після першої акції? Яким може бути ваш план на наступні три місяці?*

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних та / або юридичних осіб, створене для захисту прав і свобод, а також для задоволення спільних суспільних інтересів.

Дитяча громадська організація — це об'єднання громадян віком 6–18 років, діяльність якого спрямована на реалізацію та захист прав і свобод, розвиток творчих здібностей і задоволення спільних інтересів, які не суперечать законодавству.

Молодіжна громадська організація — це добровільне об'єднання молоді віком від 14 до 35 років для захисту її прав та реалізації спільних соціальних, культурних, економічних та інших інтересів.

Право громадян на об'єднання (ст. 36 Конституції України) — це можливість вільно створювати громадські організації й політичні партії без примусу та попереднього дозволу, а також право не вступати до жодних об'єднань.

ПІДСУМУЙМО

1. Оцініть за шкалою від 1 до 5, наскільки ви готові долучитися до діяльності певної організації протягом найближчого місяця. *Що може допомогти підвищити вашу оцінку хоча б на одну позначку?*
2. Обговоріть: Яку нову інформацію, що може вплинути на вашу активність у громаді, ви сьогодні дізналися? Чому це відкриття важливе для вас? Які якості та вміння розвиває участь у громадських об'єднаннях? Які з них ви хотіли б розвинути найбільше і як саме? Що може завадити молоді долучатися до громадських об'єднань (час, ресурси, страх оцінки тощо)? Як подолати ці бар'єри? Як, на вашу думку, війна змінила роль молоді у громадських ініціативах? Чи відомі вам такі приклади у вашому оточенні?

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

1. Сформулюй гасло 2–5 словами для новоствореної дитячої чи молодіжної громадської організації й поясни його зміст кількома реченнями. Яку ідею чи цінність це гасло має відображати? За бажанням створи ескіз емблеми цієї громадської організації.
2. Якщо ти вже учасник / учасниця громадської організації, склади невелику довідку про неї за наведеним планом (у формі таблиці або короткої презентації).
 1. Назва
 2. Рік заснування
 3. Вік її представників / представниць
 4. Основні види діяльності

Сформулюй короткий висновок про те, яку користь для тебе має участь у діяльності цієї організації.

Виконай завдання 10.1, 10.2, 10.4 і 10.5 в **е**-додатку.

§ 11

ЯК ШКОЛА СТАЄ ОСЕРЕДКОМ ГРОМАДСЬКОЇ АКТИВНОСТІ

ОБГОВОРІМО

Що таке шкільна спільнота і хто до неї належить?

Чим шкільна спільнота схожа на громаду, про яку йшлося раніше?

Чи погоджуєтесь ви з висловом «Школа — це не тільки навчання»? Поясніть.

Яку роль відіграють самоврядування та ініціативи учнів і учениць у житті шкільної спільноти?

ДІЙМО РАЗОМ

Оцініть свою залученість до шкільного життя за шкалою від 1 до 10, де 1 означає «я зовсім не беру участі у справах школи», а 10 — «я дуже активний / активна й беру участь у всіх заходах».

Поділіться своєю оцінкою та поясніть, чому саме так ви визначили свою залученість. Обговоріть: *Що вас мотивує брати участь у шкільному житті, а що, навпаки, заважає бути активними?*

ПОМІРКУЙМО

Що, крім знань, умінь та оцінок, школа дає вам і вашим одноліткам? Які навички та можливості ви тут отримуєте? Запишіть 2–3 ідеї, які, на вашу думку, обговорюватимуться в тексті. Порівняйте їх з текстом після його опрацювання.

Навіщо і як долучатися

до життя шкільної спільноти

Школа — це не просто будівля для навчання, а справжня спільнота, у якій щодня народжуються ідеї, формуються стосунки та ухвалюються рішення. Тут ми опановуємо як навчальні предмети, так і правила спільного життя: як співпрацювати, домовлятися, висловлювати власну позицію й поважати думку інших. У шкільному середовищі часто починається наша **громадська активність** — залучення до справ громади, ініціювання позитивних змін і відповідальність за те, що відбувається навколо.

Активність у шкільному житті — це реальна можливість впливати на свій освітній простір. Брати участь означає мати голос у питаннях, що стосуються всіх: від правил поведінки й організації подій до втілення шкільних проєктів. Ідеї, запропоновані учнями, можуть ставати реальними змінами. Така активність допомагає також розвивати важливі навички — спілкування, співпраці, планування, критичного мислення й відповідальності. Вона формує й відчуття причетності та значущості: ти вже не просто учень чи учениця, а співтворець шкільного життя, на якого можуть покласти інші. Це ще й шлях до самопізнання — розуміння власних інтересів, сильних сторін та того, яку користь ти можеш приносити.

Долучитись до життя школи можна по-різному. Хтось обирає **учнівське самоврядування**, щоб представляти клас і впливати на спільні рішення. Інші приєднуються до волонтерства: допомагають молодшим, організовують благодійні збори, сортують макулатуру чи підтримують інші ініціативи. У багатьох школах під час війни учні й учениці проводять акції на підтримку військових, плетуть маскувальні сітки, виготовляють браслети-обереги, організовують ярмарки, пишуть листи з подякою для наших воїнів. Такі справи гуртують довкола спільної мети та дають змогу кожному й кожній відчувати свою затребуваність.

Є й інші можливості: створення клубів за інтересами — дебатного, кіноклубу, екогуртка, медіакоманди; участь у конкурсах, фестивалях, спортивних чи наукових проєктах. У воєнний час деякі учнівські команди працюють над інформаційними ініціативами: готують плакати з правилами безпеки, допомагають організовувати зустрічі з відомими

людьми чи військовими. Важливо й те, що навіть невеликий внесок має значення: створити афішу, налаштувати звук, модерувати опитування чи написати новину для шкільного чату. Адже участь — це не тільки бути в центрі уваги — часто найцінніша робота залишається непомітною, але саме вона забезпечує успіх спільної справи.

Участь у виборах та діяльності органів самоврядування (рада, парламент, старостат, комітети)

Участь у шкільних клубах та гуртках (розвиток власних інтересів і талантів, які можна використати на благо спільноти)

Організація / реалізація проєктів (навчальних, соціальних та інших)

Форми залученості учнів до життя шкільної спільноти

Внесення пропозицій (ідеї щодо організації / покращення шкільного життя)

Активна участь у житті класу (допомога однокласникам / однокласницям з навчанням, спільні проєкти, ініціювання обговорень важливих питань)

Волонтерство (допомога у шкільній бібліотеці або прибирання території школи, організація збору макулатури / пластикових кришечок тощо)

Якщо ти не відчуваєш себе лідером / лідеркою, соромишся публічності чи хвилюєшся за власні ідеї — не обов'язково починати з прилюдних виступів. Вибери формат, у якому тобі буде комфортно: дизайн афіш і постерів, фото- чи відеозйомка, ведення соціальних мереж, підготовка текстів, аналітика відгуків чи організація логістики. Якщо складно відразу взятися за проєкт, спробуй себе у ролі волонтера / волонтерки: допоможи зареєструвати учасників благодійної акції для переселенців, підтримай збір книжок для дітей, що постраждали від війни, або долучися до прибирання території після благодійного ярмарку. Можна також ініціювати короткострокову справу: провести опитування в класі, зібрати ідеї для облаштування простору чи організувати акцію підтримки для військових.

У шкільній спільноті є місце для кожного таланту. Хтось проявляє себе у творчості, хтось — у технічній підтримці чи вмінні вислухати й підтримати. Навіть маленький, непомітний для всіх внесок важливий.

Щоб знайти свою «точку входу», зверніся до класного керівника, педагога-організатора чи представника / представниці учнівського самоврядування. Дізнайся, де потрібна допомога, долучайся онлайн або знайди партнера / партнерку для перших кроків. Вибирай завдання, які відповідають твоїм інтересам: любиш планувати — допомагай з організацією; захоплюєшся творчістю — берися за дизайн; подобається продумувати деталі — відповідай за порядок чи безпеку.

Активність — це не про ідеальність, а про поступ. Кожне маленьке досягнення — це досвід, що має цінність. Громадська активність у школі — це повсякденні дії: від ідеї на зборах класу чи підтримки ініціативи інших до участі у великому шкільному проєкті. Пам'ятай: твій голос і твоя дія важливі. Спробуй уже цього тижня долучитися до спільної справи — і відчуєш, як це змінює тебе й твоє шкільне середовище.

ДІЙМО РАЗОМ

1. Назвіть органи учнівського самоврядування, які існують чи можуть існувати у вашій школі. Виберіть один із них — той, що зацікавив вас найбільше.

Яку одну конкретну справу ви б запропонували реалізувати цьому органу, щоб покращити шкільне життя?

Які якості потрібні для того, щоб бути ефективним учасником / ефективною учасницею органів учнівського самоврядування?

2. Працюючи в групах, запропонуйте одну ідею, яка могла б зробити вашу школу кращою, цікавішою або справедливішою. Це може бути як велика зміна, так і невеличке, але важливе покращення.

Яких змін можна очікувати від реалізації цієї ідеї?

Хто зі шкільної спільноти (учні, вчителі, батьки, адміністрація) міг би бути ключовим партнером для реалізації вашої ідеї?

Під час презентації груп складіть спільний «Банк ідей» класу. Обговоріть, які ідеї були найбільш цікавими та реальними для втілення.

3. Підготуйте й проведіть учнівське опитування.

1 Розробіть список з 8–10 запитань про потреби школи — від покращення умов навчання до психологічної атмосфери в учнів-

ській спільноті. Обов'язково додайте запитання про безпеку та допомогу у воєнний час.

- 2 Сплануйте проведення опитування (онлайн або офлайн): розподіліть обов'язки, визначте час на виконання, аналіз і підготовку висновків.
- 3 Проведіть опитування після заняття, опрацюйте отримані відповіді та складіть короткий звіт, у якому виділіть головні пріоритети й потреби.
- 4 Передайте обґрунтований список потреб учнівському самоврядуванню або адміністрації школи.

4. Виконайте завдання.

- 1) Запишіть на стікерах по одній причині, яка заважає вам бути активними (сором, страх помилки, брак інформації, сумніви у власних здібностях).
 - 2) Зберіть стікери, розташуйте їх поруч і обговоріть, як подолати кожну перешкоду (скористатися підтримкою друга / подруги, почати з невеликих кроків, звернутися за порадою до вчителя / вчительки, вибрати роль, що відповідає вашим здібностям).
 - 3) Складіть короткий перелік порад «Як стати активним / активною у шкільній спільноті».
 - 4) Кожен учасник і кожна учасниця має вибрати одну невелику корисну дію для реалізації найближчим часом.
5. Перегляньте відео «Учнівське самоврядування та шкільна культура в підтримці учнів» з онлайн-курсу «Школа для всіх» (Е-додаток, 11.4). Визначте мету й основні функції учнівського самоврядування. Як ви розумієте вислів з відео «Школа — це маленька модель великого світу»?

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Громадянська активність — залучення до справ громади, ініціювання позитивних змін і відповідальність за те, що відбувається навколо.

Учнівське самоврядування — форма організації життя учнівського колективу, спосіб залучення учнів до участі у вирішенні питань, що стосуються їхнього навчання, виховання, дозвілля й захисту прав та інтересів.

Шкільна спільнота — це група людей, об'єднаних спільними цілями та інтересами в освітньому середовищі, до складу якої входять учні, вчителі, батьки, адміністрація школи, інші працівники, які взаємодіють між собою для досягнення спільних освітніх цілей.

ПІДСУМУЙМО

Поміркуйте, як змінюється школа під час випробувань. Обговоріть:

Як повномасштабна війна вплинула на життя вашої шкільної спільноти?

Які нові виклики постали перед учнівством, вчителями та батьками?

Як шкільне самоврядування або учнівські ініціативи допомогли подолати ці труднощі чи пристосуватися до нових умов (наприклад, організувати дистанційне навчання, підтримати внутрішньо переміщених осіб, зібрати допомогу)?

Як ваша школа може ще активніше долучитися до життя місцевої громади (наприклад, допомогти людям поважного віку, взяти участь у благоустрої мікрорайону, підтримати волонтерські ініціативи)? Запропонуйте одну нову ідею.

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

Проаналізуй діяльність учнівського самоврядування у твоїй школі або у школі, про яку ти знаєш з відкритих джерел.

1. Визнач одну конкретну сферу, де, на твою думку, учнівське самоврядування могло б працювати ефективніше або взяти на себе більше відповідальності.
2. Запропонуй конкретні ідеї або кілька кроків, які допомогли б покращити роботу самоврядування в цій сфері. Поясни, як реалізація твоїх ідей / кроків може вплинути на життя всієї шкільної спільноти.
3. Якщо у твоїй школі немає органів учнівського самоврядування, придумай власну конкретну ініціативу для покращення життя твого класу або школи.

Виконай завдання 11.1 і 11.2 в -додатку.

§ 12

ЯК Я МОЖУ ПІДТРИМАТИ СВОЮ ГРОМАДУ

ДОЛУЧАЙСЯ ДО ВОЛОНТЕРСТВА
РАЗОМ ІЗ НАМИ

ОБГОВОРІМО

Розгляньте малюнок та поміркуйте, чим можуть займатися волонтери.

Чи маєте ви досвід участі у волонтерських або благодійних проєктах?

Що можна робити разом у рамках такої діяльності на користь своєї громади?

ДІЙМО РАЗОМ

Об'єднайтеся у групи відповідно до вибраної ситуації.

Ситуація 1 Учневі вашої школи потрібна дороговартісна діагностика стану здоров'я.

Ситуація 2 У вашому селі / мікрорайоні відсутнє сортування сміття.

Ситуація 3 Самотній дідусь у сусідньому будинку мерзне взимку через старі вікна.

Ситуація 4 Безпритульна собака привела маленьких цуценят.

Разом у групі обговоріть та визначте:

Як саме можна долучитися до допомоги у цій ситуації?

Який внесок ви можете зробити особисто (що знаєте / вмієте)?

Кого з дорослих або однолітків варто залучити для ефективної допомоги?

Які перешкоди можуть виникнути під час реалізації задуму?

До кого можна звернутися за підтримкою (організації, служби, громада тощо)?

Після презентації результатів складіть спільний перелік, який міститиме:

- ✓ Види допомоги, які можуть бути корисними для громади.
- ✓ До кого насамперед варто звертатися за підтримкою.
- ✓ Можливі труднощі, які потрібно враховувати під час реалізації ініціатив.

Які приклади благодійності, волонтерства або соціальних проєктів в тексті тобі здалися найбільш емоційними чи надихаючими? Чому?

Як взаємопов'язані між собою благодійність, волонтерство та соціальні проєкти і чому їх часто реалізують разом?

Які навички розвиває участь у волонтерській діяльності та соціальних проєктах і як вони можуть знадобитися тобі в майбутньому?

Як благодійність, волонтерство та соціальні проєкти змінюють світ довкола

Уяви: на шкільному подвір'ї з'являється нова зручна лавка з табличкою «Подаровано випускниками 9-А», у бібліотеці облаштовують полицю «Обміняй книгу», а у твоєму місті у вихідний день десятки людей у рукавичках висаджують алею молодих дерев. Хтось скаже, що це дрібниці. А насправді — це ниточки, з яких переплітається міцна тканина громади. Саме так працюють благодійність, волонтерство та соціальні проєкти — три сили, що роблять зміни видимими, корисними й надихаючими.

Благодійність — це добровільна допомога тим, хто її потребує, без очікування винагороди. Це може бути донат у 50 гривень, теплий светр, який ти передав / передала в пункт збору, або квиток на благодійний концерт, кошти з якого йдуть на лікування дитини. Важливо не «скільки», а «навіщо»: благодійність перетворює чужу проблему на спільну справу.

Під час марафону «Пробіг заради життя» дев'ятикласниця з Чернігова пробігла свою першу «п'ятірку» і збрала серед друзів кошти на інсулінові помпи для дітей з діабетом. Вона не лікарка і не меценатка, але її кроки стали частиною великого рішення. Саме завдяки благодійним ініціативам в Україні сотні поранених отримують необхідні ліки, діти зі складними діагнозами — шанс на здорове життя, а літні люди — підтримку та турботу. З 2022 року українці разом зібрали мільйони гривень на допомогу ЗСУ — через флешмоби, збори, акції, до яких долучаються і школярі. Такі історії доводять: допомога — це не про статус, а про вибір.

Волонтерство — це дія, коли ти даруєш свій час, енергію та вміння. Хтось фасує гуманітарні набори, інші ведуть розмовні клуби для підлітків-переселенців, а хтось щосуботи вигулює собак у притулку, допомагаючи їм швидше соціалізуватись і знайти дім. Один шкільний гурт у Києві

запустив «Тиху годину» в лікарні: вони записують українські аудіоказки для маленьких пацієнтів / пацієнток і щотижня поповнюють плейлист. Результат: діти швидше заспокоюються, легше переносять процедури, а батьки кажуть: «Ваші голоси — як обійми».

З початку війни молодь масово долучилася до волонтерських штабів: сортували одяг і пакували харчі для тих, хто втратив дім, перевозили літніх людей з небезпечних районів, проводили онлайн-уроки для дітей, які не могли відвідувати школу. Завдяки цій енергії, турботі та згуртованості тисяч українців країна вистояла.

Волонтерство розвиває навички співпраці й комунікації, уміння планувати час, відповідальність і самостійність. І найголовніше — дарує відчуття, що ти на своєму місці.

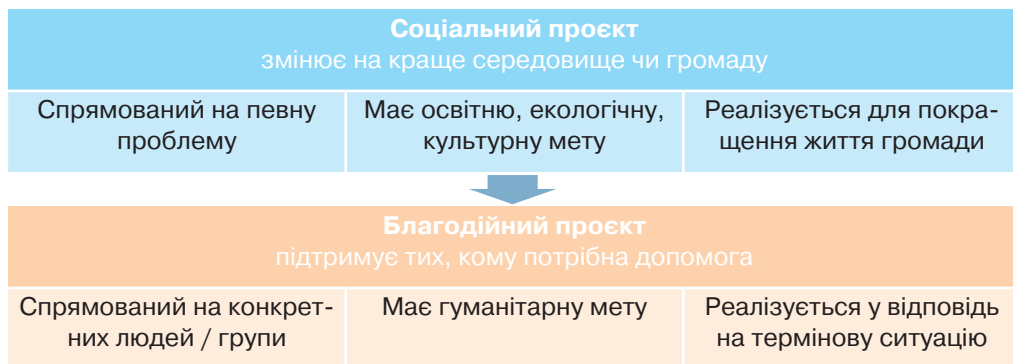
Соціальні проекти — це командні ініціативи із чіткою метою, планом дій і реальним результатом. Вони починаються із запитання: «Що саме “болить” нашій громаді — і як ми це змінимо?». Наприклад, дев’ятикласники з невеликого містечка помітили, що літні люди не користуються електронними сервісами. Вони створили проект «Бабуся онлайн», розробили прості інструкції, домовилися про оренду зали в бібліотеці і провели серію мініуроків. За місяць 47 людей навчилися користуватися смартфоном упевненіше, а черги в банках скоротилися. Це і є сила соціального проекту: *проблема → рішення → відчутний результат*.

Окремим видом соціальних проектів є благодійні проекти — ініціативи з гуманітарною метою: допомога людям через пожертви, акції чи підтримку.

Усі благодійні проекти належать до соціальних, але не кожен соціальний проект є благодійним.

Благодійність, волонтерство та соціальні проекти — це не окремі явища, а взаємопов’язані грані активного громадянства. Благодійність надає ресурси, волонтерство — руки й серця, а соціальні проекти — структуру

та довготривалий ефект. Коли ці складові поєднуються, з'являється відчуття «ми можемо». У Запоріжжі школярі організували благодійний ярмарок. Хтось пече печиво, хтось розписує шопери, хтось веде сторінку в соцмережах. Зібрані кошти спрямували на придбання ламп для теплиці у шкільному дворі. Далі — волонтерські чергування: полив, догляд, збір зелені. Кінцева мета проєкту — безкоштовно передавати набори зелені мешканцям сусіднього будинку, де живуть самотні пенсіонери. Один день ярмарку перетворився на цілий цикл добрих справ.

Щоб діяти не «якось», а ефективно, варто знати кілька базових понять. *Потреба* — це те, що справді необхідне, а не просто приємне (наприклад, теплий одяг узимку). *Вплив* — це реальні зміни, які сталися завдяки вашим діям: не лише кількість зібраних речей, а й те, як змінилося життя людей. *Прозорість* — відкритість щодо збору й використання ресурсів: звіти, фото результатів, публічні подяки. *Партнерство* — співпраця з іншими школами, бібліотеками, бізнесами чи громадами, оскільки разом можна досягти більшого.

Пам'ятай: благодійність — це не про «великі гроші», волонтерство — не лише про «вільний час», а соціальні проєкти — не тільки для «дорослих». Це про твоє рішення зробити крок до змін уже сьогодні. Коли ти простягаєш руку допомоги, світ не просто стає добрішим — він стає твоїм світом, у якому ти маєш голос, вплив і відповідальність. І, можливо, саме з твоєї ідеї почнеться історія, якою пишатиметься вся громада.

ДІЙМО РАЗОМ

1. Обговоріть у парах, які поради варто дати тим, хто вперше хоче стати волонтером / волонтеркою. Запишіть ваші ідеї у вигляді «5 золотих правил». Оформте їх як перелік з піктограмами (наприклад: лупа — перевіряй інформацію; потискання рук — працюй у команді). Розмістіть свої правила на дошці, порівняйте їх зі списками інших пар та складіть загальний перелік. На бажання розмістіть його у вестибюлі школи з пропозиціями конкретних дій / акцій.

2. Обговоріть у загальному колі, а потім запишіть перелік із 3–4 календарних подій протягом найближчого місяця, до яких ви можете організувати благодійну чи волонтерську акцію або реалізувати невеликий короткотривалий соціальний чи благодійний проєкт. Коротко занотуйте основні ідеї для кожної події.
3. Об'єднайтеся в групи відповідно до визначених у попередньому завданні акцій / проєктів. Розробіть короткий план реалізації: назву, мету, необхідні ресурси, кого залучати до участі, де шукати підтримки, можливі виклики та як їх подолати, очікувані результати. Презентуйте свої напрацювання класу. На бажання проведіть голосування й виберіть два найцікавіші проєкти для спільної реалізації силами вашого класу.
4. У групах розгляньте короткі ситуації (кейси) та визначте, чи будете ви долучатися до кожної ініціативи й чому. Обґрунтуйте свої рішення.

Ситуація 1 Тобі написав незнайомець у Direct: «Допоможи! Збираю гроші на лікування сестри». Немає жодних документів чи підтверджень, лише фото дівчини в лікарні та посилання на “банку”.

Ситуація 2 Учні з іншої школи оголосили акцію «Збираємо корм для собак у притулку. Принеси хоча б одну пачку їжі для тварин». Інформацію розміщено в соцмережах і на оголошеннях біля школи, вказано адресу та час збору.

Ситуація 3 Громадська організація запрошує всіх охочих на толоку в парку: потрібно зібрати сміття й висадити кілька кущів. Флаєри з інформацією роздають у громадських місцях, на них є посилання на офіційний сайт із деталями.

Ситуація 4 Музична група, популярна серед твоїх однолітків, під час концерту закликає: «Донатйте на дрони для ЗСУ! Найщедріші внески отримають наш ексклюзивний сингл. Картка...».

Обговоріть, які ознаки допомогли відрізнити шахрайство від чесної допомоги. Разом побудуйте і заповніть таблицю щодо безпечного волонтерства та донатів.

Ознака	Має насторожити	Можна довіряти

5. Перегляньте відео «Нащо мені це? Гімн волонтера» (**Е-додаток, 12.4**). Дайте відповіді на запитання:

- Чому люди обирають волонтерську діяльність?
- Про які «стіни» йдеться у відео?
- Чи маєте ви досвід відновлення «стін»?

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Благодійність — це допомога іншим не заради винагороди, а з добрих намірів. Вона може проявлятися в різних формах: матеріальній (зокрема фінансовій) або особистій (передача навичок, часу, енергії).

Благодійний проєкт — послідовність дій, спрямованих на вирішення конкретного запиту певної суспільної групи або надання допомоги в конкретній ситуації. Учасники таких проєктів діють за покликом серця, безоплатно, витрачаючи власний час і сили на покращення життя інших.

Волонтерство — одна з форм благодійності, безоплатна діяльність задля допомоги потребуючим. Волонтери допомагають переважно власними зусиллями, а не коштами чи іншим майном.

Соціальний проєкт — організована діяльність із покращення життя в громаді в цілому, що має здебільшого відкладений результат (освіта, інфраструктура тощо). Благодійні проєкти є частиною соціальних проєктів та реагують на нагальні потреби конкретних людей.

ПІДСУМУЙМО

1. Обговоріть:

Чому, на твою думку, участь у благодійності чи волонтерстві може змінити не тільки тих, кому допомагають, а й самих волонтерів / волонтерок чи добровільців?

Які ролі у волонтерських проєктах ви можете виконувати вже сьогодні? Що вас може спинити? Як це здолати?

2. Закінчіть одне з речень на вибір. Свої пояснення подайте кількома переконливими аргументами.

А Для мене важливо долучитися до волонтерської діяльності, бо...

Б Волонтерська діяльність не для мене, бо я...

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

1. Підготуй відкритого листа до місцевої влади чи адміністрації школи з описом пропозицій для покращення життя громади.
2. Створи постер або флаер «Запрошуємо до волонтерської команди!» з коротким описом мети, події та способів долучення.

Виконай завдання 12.1, 12.2 і 12.3 в -додатку.

§ 13

ЯК ПЕРЕТВОРИТИ ВИКЛИКИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СВІТУ НА НОВІ МОЖЛИВОСТІ

ОБГОВОРІМО

Які асоціації викликає у вас зображення на початку теми?

Які джерела інформації ви можете вирізнити? Чи користуєтесь ви ними? Чому?

Які нові джерела інформації з'явилися у світі протягом останніх п'яти років?

Чи користуєтесь ви цими джерелами? У яких випадках? Які переваги та виклики це зумовлює?

ДІЙМО РАЗОМ

Об'єднайтеся в групи по двоє-троє осіб і сформулюйте визначення поняття «достовірна інформація». Наведіть приклади джерел, які, на вашу думку, зазвичай містять достовірну інформацію, і тих, що можуть поширювати недостовірну. Згадайте ситуації, у яких для вас особливо важлива достовірність інформації, та поясніть, якими способами її можна перевірити.

ПОМІРКУЙМО

Прочитайте наведений далі текст.

Що автори тексту називають «інформаційним наплічником»?

Які «предмети» його обтяжують? А що варто залишити за плечима?

Що нового або корисного ви дізналися про свій «інформаційний наплічник» після ознайомлення з текстом?

Чи готові ви до мандрівки

інформаційним світом?

З курсу історії ви знаєте, що колись головними ресурсами людства були земля, засоби виробництва й капітал. У сучасному світі головним ресурсом стала інформація, яку можна отримати з різних джерел, як традиційних (книги, радіо та телебачення), так і новітніх: новинних сайтів, соціальних мереж, блогів, месенджерів. Інформація є фундаментом розвитку, основою ухвалення рішень і навіть інструментом впливу та влади. Вона відкриває безліч можливостей, але водночас створює нові виклики, яких не знали попередні покоління. Тому дедалі важливішим стає поняття інформаційної гігієни — уміння обирати час, місце та кількість інформації, яку ми споживаємо.

Основні виклики сучасного інформаційного середовища

Інформаційне переважання та шум

Постійний потік новин і повідомлень створює надлишок даних, які ми просто не встигаємо сприйняти і проаналізувати

Дезінформація і маніпуляції

Поширювати інформацію можуть усі, тому різко зросла кількість фейків, маніпуляцій та пропаганди, що впливає на суспільну думку й породжує паніку

Залежність від цифрових технологій

Соціальні мережі й месенджери формують звичку до постійного онлайн-спілкування, що може негативно впливати на працездатність, навчання та психологічне здоров'я

Уявіть, що кожен і кожна з нас щодня вирушають у власну мандрівку інформаційним світом з уявним наплічником на спині. Протягом дня в нього потрапляють новини, повідомлення, чутки, пости, коментарі, відео — усе, що ми чуємо, читаємо чи бачимо. Від нас залежить, чим ми наповнимо цей наплічник: корисними інструментами й цінними знахідками чи, навпаки, зайвим тягарем, який заважає рухатися вперед.

Частина новин і постів — це надійні дороговкази в нашій подорожі. Інше — випадковий вантаж або й відверті фейки: вони створюють ілюзію наповнення, але виснажують і відволікають. Уміння вчасно зупинитися й перевірити вміст наплічника та поставити собі кілька простих запитань

(Хто приніс цю інформацію? Коли? Чи можна довіряти? Чи не приховано підробку?) формує справжню інформаційну пильність. Невипадково досвідчений мандрівник час від часу робить ревізію свого багажу: прибирає зайве, сумнівне, оцінює користь і залишає лише те, що справді варте довіри.

Протистояти сучасним викликам допоможуть правила інформаційної гігієни та навички критичного мислення. Завдяки ним ваш наплічник залишатиметься легким і справді корисним.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Практичні інструменти інформаційної гігієни

Звертайте увагу на джерела. Інформація надходить із традиційних медіа, новинних сайтів, блогів, соцмереж — усі вони змагаються за вашу увагу й інколи вдаються до клікбейту або маніпуляцій.

Відрізняйте факти від думок. Помічайте суб'єктивні висловлювання, перебільшення або перекручування. Де наведено факти, а де — лише припущення?

Перевіряйте критерії якості:

- 1** Достовірність — чи правдива інформація?
- 2** Надійність — чи має джерело репутацію і прозорість?
- 3** Повнота — чи вистачає контексту й деталей?

Ставте уточнювальні запитання.

Кому належить авторство і яка репутація в цієї особи? Де й коли опубліковано матеріал? Чи підтверджують його інші незалежні джерела? Чи немає ознак маніпуляцій або надмірної емоційності? Чи наведено посилання на факти, дослідження, документи?

Керуйте часом в інформаційному просторі. Свідомо обмежуйте стрічку, вимикайте зайві сповіщення, робіть регулярні «інформаційні паузи».

Створіть власний «набір для мандрів».

Надійні закладки: кілька перевірених медіа з різними поглядами.

Інструменти фактчекінгу: зворотний пошук зображень, перевірка домену, дата публікації, сторінка «Про нас».

Фільтри: вибіркове підписування лише на теми, які справді вас цікавлять.

Ритуал ревізії: раз на тиждень переглядайте підписки й очищайте інформаційне середовище.

Дбайте про цифрове благополуччя. Тримайте баланс між онлайн-ом і офлайн-ом: висипайтеся, читайте довгі тексти без сповіщень, більше гуляйте, спілкуйтеся наживо.

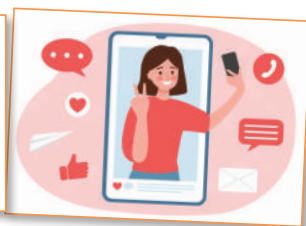
Пам'ятайте: критичне мислення та інформаційна гігієна допомагають залишатися уважною, свідомою й вільною людиною в епоху інформаційного перенасичення. Ваш наплічник — ваш вибір. Наповнюйте його лише тим, що допомагає зростати, розуміти світ і залишатися собою.

ДІЙМО РАЗОМ

1. Уявіть, що ви — інформаційні детективи, які вчать розпізнавати достовірні факти серед фейків і маніпуляцій, розвивають критичне мислення та вміння перевіряти джерела. Об'єднайтеся в чотири групи й виконайте завдання.

1. Знайдіть у соціальних мережах, новинах або на ютубі два матеріали (стаття, відео, пост), які викликають у вас сумніви щодо їх правдивості. Це можуть бути сенсаційні заголовки, емоційні пости або надто дивні факти.
 2. Дослідіть, хто є автором цієї інформації: відоме медіа, експерт чи анонімний користувач. Чи має автор інші публікації?
 3. Знайдіть ще 2–3 джерела, які пишуть на цю ж тему. Порівняйте інформацію: чи збігаються факти, чи подано різні точки зору? Скористайтесь сайтами-фактчекерами (наприклад, StopFake, VoxCheck), які спеціалізуються на перевірці подібних даних.
 4. На основі вашого дослідження підготуйте короткий звіт (7–8 речень):
 - ✓ опишіть, яку інформацію ви аналізували;
 - ✓ чому вона здалася підозрілою;
 - ✓ якого висновку ви дійшли — достовірна, маніпулятивна чи фейкова це інформація, і чому.
2. Прочитайте наведений нижче перелік сучасних викликів інформаційного суспільства. Працюючи в парах, пригадайте ситуації, коли ваші однолітки стикалися з такими викликами, і поясніть, як найкраще з ними впоратися.
 - ✓ Фейкові новини та дезінформація
 - ✓ Надмірне використання гаджетів і залежність від соцмереж
 - ✓ Розвиток штучного інтелекту та етика його використання
 - ✓ Перенасичення інформаційного простору
 - ✓ Значна кількість реклами
 - ✓ Нерівність у доступі до інформаційних технологій та навичок їх використання
 3. Розгляньте наведені далі зображення. Поміркуйте:
Які виклики інформаційного світу вони ілюструють? Чи зможуть технології повністю замінити інформаційну функцію міжособистісного спілкування? Чому?

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Інформація — це будь-які відомості, знання або дані про об'єкти, явища та процеси, які зменшують ступінь невизначеності. Вона може бути представлена в різних формах — текст, зображення, звук, числові дані тощо — і передаватися через повідомлення.

Інформаційний світ — це етап розвитку суспільства, коли інформація, знання та інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) стають ключовими ресурсами та визначають усі сфери життя. Це не просто світ, наповнений інформацією, а середовище, у якому виробництво, використання та обмін інформацією стають рушійними силами економіки, політики й культури.

Інформаційна гігієна — це сукупність навичок і правил свідомого споживання, перевірки та керування інформацією (джерелами, часом в онлайні, повідомленнями), що допомагають уникати дезінформації, перевантаження та маніпуляцій, а також підтримувати ментальне й цифрове благополуччя.

ПІДСУМУЙМО

Продовжте речення і запишіть їх на стікерах або на окремих аркушах.

- А Тепер я знаю...
- Б Тепер я розумію...
- В Тепер я буду...

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

Сформулюй короткий висновок до заняття, у якому зазнач:

- 1) Чому з розвитком технологій користування інформацією вимагає все більше знань та вмінь?
- 2) Як підлітки можуть долати виклики інформаційного світу?

Виконай завдання 13.1, 13.2 13.3 в -додатку.

§ 14

ЯК УБЕЗПЕЧИТИ СЕБЕ Й ДОТРИМАТИ ПРАВ ІНШИХ У ВІРТУАЛЬНОМУ СВІТІ

ОБГОВОРІМО

Наведіть приклади небезпечних ситуацій, у які ви потрапляли або могли потрапити в інтернеті.

Як ви гадаєте, якою може бути тема заняття про безпеку в інтернеті, яке проводить учителька на зображенні?

У яких випадках, на вашу думку, можуть порушуватися права користувачів у всесвітній мережі? Чи траплялося це з вами? Як ви діяли в такій ситуації?

Яке перше слово спадає вам на думку, коли ви чуєте вислів «права в інтернеті»?

Що, на вашу думку, важливіше — захист власного контенту чи свобода слова інших користувачів? Чому?

ДІЙМО РАЗОМ

Уяви ситуацію. Сьогодні ввечері ти отримуєш повідомлення від невідомого користувача. У ньому — приваблива пропозиція або посилання, яке викликає цікавість. Далі можливі кілька варіантів розвитку подій.

Сценарій 1 Ти переходиш за посиланням — і на пристрій автоматично завантажується шкідливий файл. Наступного дня ти не можеш увійти до своїх соціальних мереж, а на рахунок з'являються незрозумілі списання коштів.

Сценарій 2 Ти відкриваєш посилання — і бачиш знайому форму входу. Не підозрюючи нічого, вводиш логін і пароль. Згодом хакер отримує твої дані й публікує приватні повідомлення або фото.

Сценарій 3 Ти переходиш за посиланням — і воно веде на сайт, де з твоєї фотографії створюють принизливий мем. Цей контент швидко поширюється в мережі, і ти почуваєшся ображеним / ображеною та безпорадним / безпорадною.

Обговоріть для кожного сценарію:

Що ви будете робити? Як захистити порушені права? Куди звертатися по допомогу? Які налаштування приватності перевірити?

ПОМІРКУЙМО

Працюючи в парах, поставте до тексту чотири ключові запитання, відповіді на які необхідні для розуміння головної проблеми. Запропонуйте однокласникам і однокласницям відповісти на найцікавіше, на вашу думку, запитання.

Як користуватися інтернетом

розумно, безпечно та з повагою до інших

Цифрова реальність сьогодні стала невід’ємною частиною нашого життя. Інтернет — це не лише простір для спілкування чи пошуку інформації, а й місце роботи, навчання, творчості та громадської активності. Тут ми створюємо контент, долучаємося до волонтерських ініціатив, навчаємось через відео й онлайн-курси, обговорюємо події та новини. Проте поруч із цими можливостями виникають і ризики — фішингові листи з «виграшами», підроблені сторінки банків, плітки чи кібербулінг. Саме тому важливо навчитися відповідально користуватися своїми правами та дбати про безпеку.

Права людини діють і онлайн. Кожен і кожна має право на приватність — тобто на контроль над власною інформацією: хто бачить твої фото, контакти чи пости. Маєш також право вільно висловлювати думки, але без образ і принижень інших. Не менш важливе — право на захист від дискримінації, несправедливих обмежень і поширення неправдивих даних.

Наприклад, якщо хтось поширює про тебе фейкові матеріали або створює принизливі меми — це порушення твого права на гідність. Держава має забезпечувати механізми захисту таких прав — через закони, кіберполіцію та систему скарг у соцмережах. Міжнародні організації, як-от ООН і Рада Європи, наголошують: права людини мають однакову силу як у реальному, так і в цифровому просторі.

Якщо твої права порушено — наприклад, хтось опублікував фото без дозволу, пише образи чи зламав акаунт — не мовчи. Зроби скриншоти, збережи посилання, звернися до адміністрації сайту або до довіреної дорослої людини. Багато платформ мають функції «поскаржитись» чи «повідомити про проблему». Коли ситуація серйозна — кібербулінг, шантаж, шахрайство — звертайся до фахівців або кіберполіції. Ти маєш право на захист і справедливість, навіть якщо порушення сталося у віртуальному просторі.

Етична поведінка онлайн — це продовження правил гарного тону з реального життя. Повага до інших користувачів — основа культури спілкування. Варто пам'ятати: слово в інтернеті має таку ж вагу, як і під час живої розмови. Навіть короткий коментар на кшталт «це жахливо виглядає» може травмувати людину. Тож перш ніж щось написати, запитай себе: «Чи сказав би / сказала б я це людині наживо?». Не поширюй фейки або образливі жарти — вони можуть завдати реальної шкоди. Публікуй лише те, на що люди дали згоду, і пам'ятай, що гумор без поваги швидко перетворюється на приниження.

Дотримуючись особистих правил безпеки, можна уникнути більшості проблем. Створи надійні паролі — довгі, з літерами, цифрами та символами. Не використовуй один пароль для кількох акаунтів. Увімкни двоетапну автентифікацію для додаткового захисту. Не переходь за сумнівними посиланнями — навіть якщо їх надсилають нібито знайомі. Завжди перевіряй, хто відправляє повідомлення. Перед публікацією посту чи фото подумай: чи не шкодить це мені або комусь іншому?

У цифровому світі, як і в реальному, найвищими цінностями залишаються свобода, гідність і безпека людини. Інтернет — це простір, який ми створюємо разом. Якщо кожен користувач / кожна користувачка дбатиме про свої права, дотримуватиметься етики та діятиме відповідально, віртуальне середовище стане не джерелом небезпеки, а простором довіри, співпраці й розвитку.

ДІЙМО РАЗОМ

1. Працюючи в парах, розгляньте інфографіку. Поміркуйте, які підписи варто додати до візуальних символів. Намалюйте власне зображення, яке символізуватиме важливі права чи свободи людини у віртуальному світі. Порівняйте свої результати з варіантами ваших однокласників та однокласниць.

ПРАВА ЛЮДИНИ У ВІРТУАЛЬНОМУ СВІТІ

2. Запишіть у дві колонки позитивні й негативні наслідки зростання ролі цифрової реальності в житті підлітків. Складіть загальний перелік для всього класу. *Які позитивні й негативні риси повторюються? Як ви вважаєте, чому? Запропонуйте разом кілька дієвих порад, щоб мінімізувати зазначені вами негативні наслідки.*
3. Проаналізуйте ситуації та поясніть, як мають діяти підлітки, які в них опинилися.
- ✓ Олег, 14 років. У чаті однокласників він помітив анонімний акаунт, що публікує образливі меми й погрози на адресу Марії. Інші ставлять лайки, ніхто не заступається. Олег боїться втручатися, щоб самому не стати мішенню. *Як варто вчинити хлопцеві?*
 - ✓ Софія, 16 років. Їй надійшло повідомлення з «офіційним розіграшем» від популярного ведучого онлайн-гри. Щоб отримати рідкісний ігровий образ, потрібно перейти за посиланням і ввести логін, пароль та банківські дані батьків. Сайт виглядає переконливо. *Які ризики приховує ця ситуація? Як Софії діяти?*
 - ✓ Андрій, 17 років. У відкритому профілі в інстаграмі він публікував фото з подорожей, де видно його місце перебування, ім'я та емблему його школи. Через кілька років, подаючи документи для участі в проєкті, він дізнається, що роботодавець склав негативне враження через старі відверті світлини. *Як Андрій міг уникнути цієї ситуації?*
 - ✓ Аліса, 15 років. В ігровому чаті познайомила з користувачем, який назвався її ровесником. Після обміну відвертими фото він зник, а згодом хтось почав погрожувати Алісі оприлюднити її знімок, якщо вона не перерахує гроші. *Що має зробити дівчина? До кого можна звернутися по допомогу?*
 - ✓ Юлія, 15 років. Щодня проводить у тіктоці й інстаграмі по 5–6 годин. Через це не встигає з навчанням, відчуває тривогу без телефону, порівнює себе з «ідеальними» блогерами і стає невпевненою. *Які ознаки цифрової залежності видно в поведінці Юлії? Як відновити баланс між онлайн- і реальним життям?*
4. Ознайомтеся з настановами щодо захисту прав людини в інтернеті. Наведіть приклади ситуацій, у яких підлітки могли б скористатися цими порадами. За потреби пошукайте додаткову інформацію.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Рекомендації

Для захисту прав людини в онлайн-просторі користувачі повинні мати підтримку та доступ до дієвих правових механізмів. В Україні такими механізмами є:

- ✓ Звернення до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (ст. 55 Конституції України)
- ✓ Звернення до управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України (повідомлення про злочини онлайн на сайті управління або заява до поліції)
- ✓ Звернення до міжнародних органів (наприклад, заява до Європейського суду з прав людини після вичерпання національних засобів)

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Персональні дані — це будь-яка інформація, що дає змогу ідентифікувати конкретну особу (ім'я, номер телефону, електронна пошта, вік, місце роботи, дохід, сімейний стан, стан здоров'я тощо).

Фішинг — це форма інтернет-шахрайства, коли зловмисники намагаються отримати конфіденційну інформацію (логіни, паролі, банківські реквізити тощо), видаючи себе за надійні організації та використовуючи підроблені електронні листи, сайти чи дзвінки.

Цифрова безпека — це сукупність заходів і технологій, спрямованих на захист особистої інформації, даних, пристроїв і активів від цифрових атак та загроз в онлайн-середовищі.

ПІДСУМУЙМО

Створіть короткий кодекс «Безпечного інтернету для школи» — 5–7 правил, які могли б діяти у вашому класі або закладі освіти. Використайте знання, отримані під час уроку.

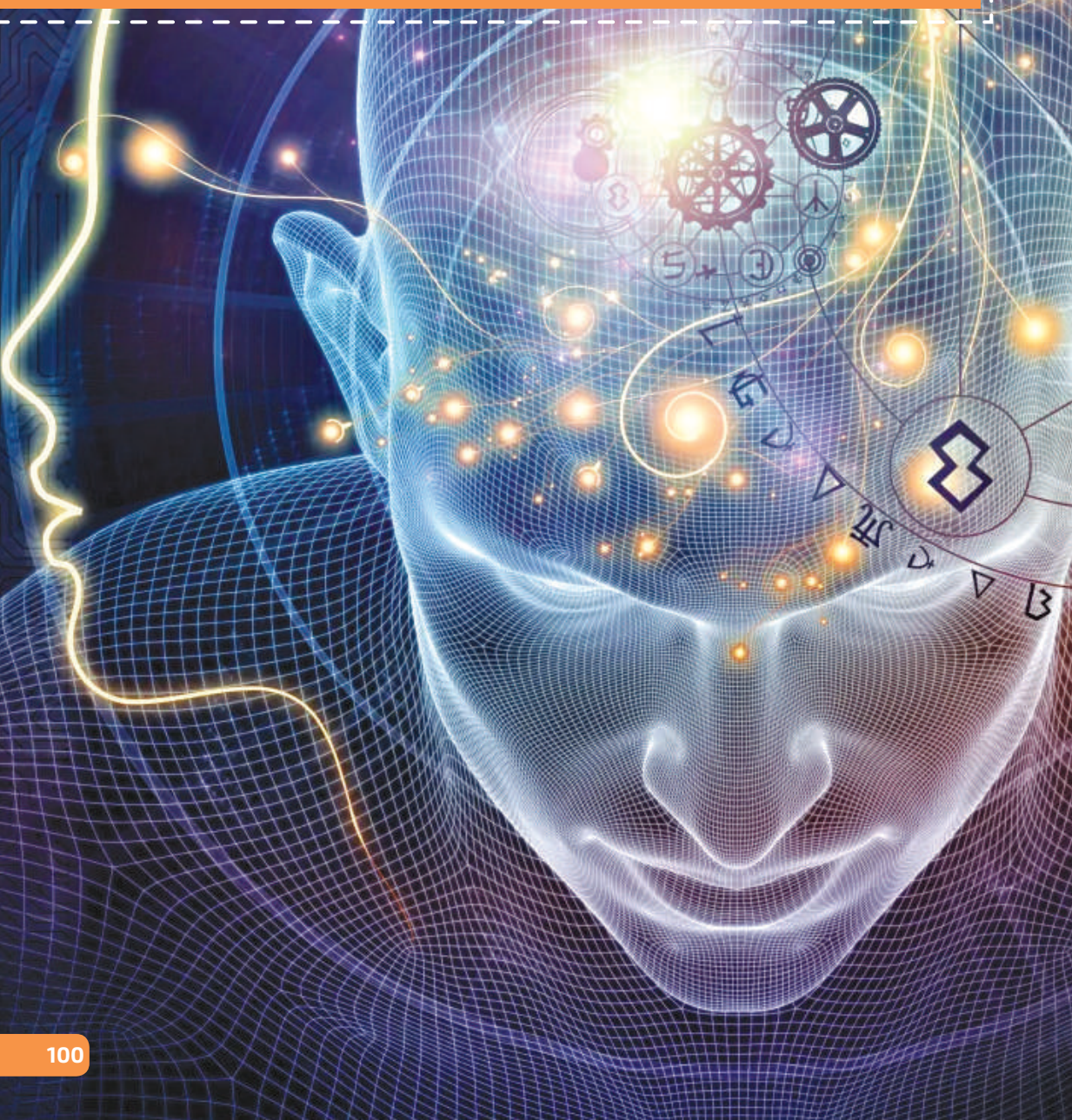
ПОВПРАВЛЯЙСЯ

Склади сценарій короткого відео на тему «Як захистити права дитини в інтернеті». Оформ його у вигляді презентації (3–4 слайди) і продемонструй у класі.

Виконай завдання 14.1, 14.2, 14.3 і 14.4 в -додатку.

§ 15

ЩО ТАКЕ ЦИФРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ І ЯК ЕФЕКТИВНО ЗАХИЩАТИ СВОЇ ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ

ОБГОВОРІМО

Що про вас може дізнатися людина, якщо зайде на вашу сторінку в соцмережі?

Чи помічали ви пости «точно про вас» у стрічці?

Як думаєте, — це випадковість чи система підлаштовується?

Чи може інтернет «знати» вас краще за друзів чи навіть батьків? Чому?

Що станеться, якщо вся інформація в інтернеті буде «під ваш смак»?

Це добре чи небезпечно? Якщо ви видалили пост чи фото, чи гарантує це, що його ніхто більше не побачить? Чому?

Що безпечніше: пароль чи відбиток пальця / розпізнавання за обличчям? Чому?

ДІЙМО РАЗОМ

Уявіть, що ваш телефон або соцмережа показують не фото та лайки, а все, що ви шукаєте, дивитесь і коментуєте — ваше «цифрове дзеркало». Чи хотіли б ви його побачити? Чому так чи ні?

Об'єднайтеся в пари й обговоріть: *Що б це дзеркало показало про мене? Чи контролюю я те, що про мене знає інтернет?* Поділіться своїми думками з класом та обговоріть разом, хто формує вашу цифрову ідентичність — ви самі чи алгоритми, які вирішують, що вам показувати, що приховувати і що про вас «знати»?

ПОМІРКУЙМО

Прочитайте текст і застосуйте метод «трьох запитань», щоб краще зрозуміти матеріал та зробити власні висновки.

- ✓ *Про що цей текст? (яка його головна ідея)*
- ✓ *Що нового я дізнався / дізналася? (ключові факти та твердження)*
- ✓ *Де я можу застосувати нову інформацію?*

Які додаткові джерела інформації можна використати, щоб перевірити висновки авторок тексту?

Чому цифрова ідентичність —

це більше ніж просто акаунт

Сьогодні важко уявити життя без соцмереж, месенджерів, ютуба, навчальних платформ чи застосунків, які допомагають у навчанні, спілкуванні, покупках, подорожах і навіть плануванні дня. Усе це формує наш цифровий слід — або цифрову ідентичність. Це те, як нас «бачить» інтернет. Цифрова ідентичність — це образ людини в інтернеті, який формується з усіх даних, що вона свідомо або несвідомо залишає в цифровому просторі.

До неї належать фото, публікації, коментарі, лайки, геолокації, пошукові запити, переглянуті відео і навіть видалений контент.

Цифрова ідентичність не є постійною. Ми можемо свідомо змінювати її: видаляти старі публікації, обмежувати доступ до профілю, створювати окремі акаунти для навчання, хобі чи спілкування. Раніше для входу в обліковий запис використовували лише логін і пароль. Сьогодні дедалі частіше застосовують двофакторну автентифікацію, відбиток пальця або розпізнавання обличчя. Деякі компанії вже запроваджують вхід без пароля — за допомогою спеціальних ключів доступу або електронних «токенів», що підтверджують особу користувача, як у Google або Apple. Це робить користування цифровим середовищем швидшим і зручнішим, особливо для молоді, яка цінує простоту й безпеку.

Але разом із комфортом з'являються і ризики. Пароль можна змінити, а відбиток пальця — ні. Якщо біометричні дані викрали, їх неможливо «перегенерувати». Тому компанії, які зберігають і обробляють таку інформацію, мають гарантувати її захист.

На нашу цифрову ідентичність впливаємо не лише ми. Алгоритми соцмереж і штучного інтелекту збирають дані про те, що ми дивимися, «лайкаємо», коментуємо. На основі цього система починає «приспосовуватися» під наші смаки: показує більше схожого контенту й приховує те, що, на її думку, нам «нецікаво». Цифрову ідентичність формують не лише наші дії, а й дії друзів та підписників, їхні коментарі та рекомендації.

З одного боку, це зручно — ми бачимо те, що нам подобається. З іншого — може бути небезпечно. Людина поступово опиняється в інформаційній бульбашці — серед однакових думок, поглядів і тем. Вона перестає бачити альтернативні ідеї, інші погляди і світи. Так ми ризикуємо втратити здатність мислити критично, чути інших та формувати власну незалежну думку. Наприклад,

якщо ми часто дивимося лише розважальні відео, система приховує новини, науку, аналітику — і це формує досить вузьке «цифрове обличчя»: інтереси, стиль спілкування, реакції на події.

Цифрова ідентичність — це не лише свобода, а й відповідальність. Усе, що з'являється в мережі, може там залишитися назавжди. Навіть якщо видалити фото або пост, сервери можуть зберегти їх скриншотом або автоматично. Один необережний пост або жарт може вплинути на репутацію, стосунки чи навіть майбутню кар'єру.

Тому важливо не лише створювати свій онлайн-образ, а й захищати особисту інформацію: не публікувати персональних даних, паролів, фінансових відомостей; використовувати складні паролі та двофакторний захист; обмежувати доступ до профілю. Що менше зайвої інформації у відкритому доступі, то більше свободи й безпеки.

Водночас цифрова ідентичність відкриває можливості: можна знайти друзів в інших містах чи країнах, вести блог про науку, музику чи спорт, створювати корисний контент, надихати інших. Формуючи позитивну цифрову ідентичність, ми не лише створюємо власний імідж, а й робимо онлайн-простір безпечнішим і добрішим.

Отже, цифрова ідентичність — це наша сучасна візитівка у світі технологій, яка показує, хто ми є, і впливає на те, ким можемо стати завтра. Важливо не лише бути собою в мережі, а й залишатися вільними від алгоритмів, відповідальними в діях і відкритими до різних поглядів.

ДІЙМО РАЗОМ

1. Розгляньте інфографіку та прокоментуйте, про які важливі правила захисту персональних даних ідеться. Що варто додати до схеми? Чому?

- 2.** У парах пограйте в гру «Атакую – захищаюся». По черзі уявляйте, що вам потрібно або викрасти персональні дані інших користувачів і користувачок, або захистити їх.

Спочатку запишіть у робочий зошит по 1–2 можливі способи атаки на персональні дані та способи їхнього захисту. Потім розподіліть ролі: визначте, хто в першому раунді буде атакувати (хакер), а хто — захищатися (фахівець / фахівчиня з кібербезпеки).

Етап 1. Атака

Хакер озвучує свій сценарій атаки — конкретний спосіб, у який можна спробувати отримати доступ до чужих даних (наприклад, «Я надсилаю фішинговий лист від банку з проханням терміново оновити пароль»). Також потрібно назвати, які дані він планує викрасти (наприклад, банківські реквізити, паролі, дані акаунта тощо).

Етап 2. Захист

Фахівець / фахівчиня з кібербезпеки пропонує сценарій захисту — конкретну дію або налаштування, яке нейтралізує або зменшує ризики (наприклад: «Я перевіряю URL-адресу посилань у листі й використовую двофакторну автентифікацію»).

Етап 3. Обговорення

Гравці й гравчині в парах обговорюють ефективність атаки та надійність захисту й оцінюють свою роботу за шкалою від 1 до 5 балів.

Етап 4. Зміна ролей і повторення

Гравці й гравчині міняються ролями та повторюють гру. За наявності часу можна провести 2 раунди атаки й захисту.

Етап 5. Обговорення після гри

Яка атака виявилася найхитрішою або найнебезпечнішою? Який метод захисту був найефективнішим? Які нові ризики чи засоби захисту ви відкрили для себе під час гри?

- 3.** Уявіть, що ви — аналітики кіберполіції. Ваше завдання — пояснити, як можуть діяти недобросовісні особи, що прагнуть заволодіти персональними даними користувачів і користувачок. Складіть портрет цифрового зловмисника, заповнивши профіль за наведеними далі пунктами.

- 1** Яка мотивація у таких осіб?
- 2** Яка освіта у зловмисника, чи володіє він програмуванням, чи має доступ до спеціальних інструментів?
- 3** Які методи й тактики використовує?
- 4** Які цілі переслідує?
- 5** Які психологічні риси такої особи?

Презентуйте результати роботи класу й обговоріть у загальному колі:

На які тривожні сигнали потрібно звертати увагу в онлайн-спілкуванні з незнайомими чи малознайомими особами?

Як захиститися від цифрових зловмисників?

4. У парах чи малих групах проаналізуйте ситуації за критеріями:

- ✓ *Які дані розкриваються? Які загрози виникають?*
- ✓ *Як слід діяти в такій ситуації? Чому?*

Обговоріть результати спільної роботи в загальному колі.

Ситуація 1. Емоційний пост

Ваш друг опублікував у відкритому інстаграм-акаунті фото нового паспорта (номер закрито, але видно ПІБ, дату народження та фото) з підписом: «Нарешті 16!». До публікації додано геолокацію школи.

Ситуація 2. Вікторина на сайті

Користувач знайшов розважальний тест «Хто ти з героїв (серіалу / гри)?». Щоб отримати результат, сайт пропонує увійти через гугл-акаунт і просить доступ до контактів та дати народження.

Ситуація 3. Позичений телефон

Під час перерви однокласник просить однокласницю сфотографувати домашнє завдання на її телефон. Випадково він відкриває приватну галерею, бачить скриншот банківського застосунку з приблизним балансом і читає повідомлення у месенджері, яке сплигло на екрані.

Ситуація 4. Безкоштовний вай-фай

Підліток приходить у нове кафе. Для підключення до безкоштовного вай-фаю система просить ввести його повне ім'я, номер телефону та адресу електронної пошти в спеціальній формі на сторінці привітання.

Ситуація 5. Новий ігровий акаунт

Дівчина завантажила нову популярну гру. Під час реєстрації платформа вимагає лише імейл і пароль. Гравчиня вирішує використати ту саму електронну адресу і простий пароль, що й для свого ютуб-акаунта.

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Двофакторна автентифікація (ДФА, 2FA) — метод додаткового захисту облікового запису, який використовує два різні типи підтвердження особи. Перший фактор — це звичайний пароль, другий — одноразовий код підтвердження, який надходить у застосунок автентифікації, SMS або на електронну пошту, чи генерується спеціальним пристроєм.

Інформаційна бульбашка — це ситуація, коли людина отримує новини одного типу і бачить переважно повідомлення, які збігаються з її поглядами, через що інші точки зору залишаються поза увагою і створюється викривлене уявлення про події.

Суб'єкт персональних даних — фізична особа, персональні дані якої збираються, зберігаються або обробляються.

Цифрова ідентичність — це сукупність даних про людину, сформованих на основі її онлайн-діяльності, які дозволяють розпізнати її в цифровому середовищі.

ПІДСУМУЙМО

За матеріалами заняття закінчіть формулювання висновків.

- А Цифровий слід постійний...
- Б Дані — це цінність і ризик...
- В Ви — головний захисник / головна захисниця...

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

Опиши три ситуації, які, на твою думку, можуть змусити твоїх однолітків замислитися про важливість цифрової ідентичності та захисту персональних даних. Підготуй картки з цими ситуаціями і презентуй їх на наступному занятті.

Виконай завдання 15.1, 15.2 і 15.3 в **Е-додатку**.

§ 16

ЩО ТАКЕ ЦИФРОВА ЕТИКА
І ЦИФРОВИЙ СЛІД ТА ЧОМУ
ВАРТО ДОТРИМУВАТИСЯ
ПРАВИЛ ЦИФРОВОЇ ГІГІЄНИ

ОБГОВОРІМО

1. Пригадайте ситуації, у яких ви користувалися правилами цифрової гігієни. Чи пов'язані вони, на вашу думку, з цифровою етикою та цифровим слідом? Як саме?
2. Чому фахівці й фахівчині з кібербезпеки радять постійно оновлювати свої знання та удосконалювати вміння у сфері цифрової гігієни?
3. Висловіть припущення: які знання, пов'язані з темою уроку, можуть бути найбільш корисними для ваших однолітків? Чому?

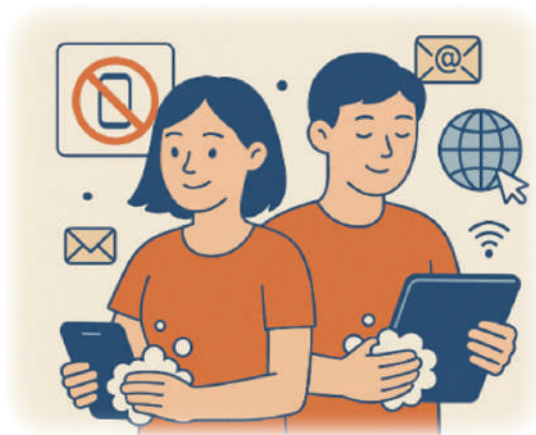
ДІЙМО РАЗОМ

У парах сформулюйте власні визначення понять «цифрова етика», «цифровий слід» та «цифрова гігієна». Порівняйте свої варіанти, обговоріть відмінності та разом з учителем / учителькою створіть спільне визначення для кожного поняття.

ПОМІРКУЙМО

Опрацюйте текст і порівняйте його зміст із вашими визначеннями понять «цифрова етика», «цифровий слід» та «цифрова гігієна».

- *Що нового ви дізналися?*
- *Про що хотілося б довідатися більше?*

Яку інформацію про вас

нам'ямає інтернет

Уявімо, що інтернет — це безмежний простір, у якому мільярди користувачів щодня залишають свої цифрові сліди. На відміну від відбитків на піску чи ґрунті, ці сліди не зникають, а накопичуються, формуючи наш цифровий портрет. Розуміння цього процесу та усвідомлене ставлення до нього — це основа **цифрової етики** та **цифрової гігієни**, які сьогодні є критично важливими для кожного, хто спілкується, навчається чи працює у глобальній мережі.

Що ж таке **цифровий слід**? Це наслідки всіх наших дій в інтернеті. Він формується двома шляхами — активним і пасивним. Активний слід — це все, що ми робимо свідомо: публікуємо фото, коментуємо, пишемо пости, лайкаємо відео, створюємо профілі, надсилаємо листи чи документи. Пасивний слід формується автоматично, коли додатки чи сайти збирають інформацію про наші дії без прямої згоди: історію пошуків, геолокацію, тривалість перебування на сторінках, тип пристрою тощо. Разом ці дані створюють уявлення про нас як про користувачів.

Ви вже ознайомилися з поняттям цифрової ідентичності. Вона пов'язана із цифровим слідом, але не тотожна йому.

Цифровий слід — це сукупність усіх даних про ваші дії в мережі, а цифрова ідентичність — це образ, який формується на основі цих даних. Наприклад, коли ви створюєте акаунт у тіктоці, це частина вашої цифрової ідентичності, а коли ви переглядаєте відео чи залишаєте коментарі — це вже ваш цифровий слід.

Саме тому важливо дотримуватися принципів **цифрової етики** — правил відповідальної поведінки у віртуальному середовищі. Вони базуються на повазі, чесності, доброзичливості й обережності. Інтернет — не окремий світ, а продовження нашого життя, тому тут діють ті самі моральні норми, що й у реальному спілкуванні. Наприклад, публікація чужого фото без згоди, пересилання приватних повідомлень або коментарі з образами — це не «жарти», а порушення етичних і навіть правових норм.

Щоб уникнути небажаних наслідків і зберегти себе в безпеці, потрібно дотримуватися **правил цифрової гігієни**. Цей термін означає сукупність звичок, які допомагають піклуватися про власну інформаційну безпеку, психічне здоров'я та репутацію в інтернеті. Як ми щодня чистимо зуби чи миємо руки, так само маємо регулярно «чистити» і свій цифровий простір.

ЗВЕРНИ УВАГУ

Правила цифрової гігієни

- 1** Пам'ятайте, що за екраном — реальні люди. Уникайте образ, чуток і кібербулінгу. Слова мають силу — використовуйте її відповідально.
- 2** Поважайте авторські права. Використання чужих текстів, фото чи музики без дозволу — це крадіжка, навіть якщо це «лише для сторіз».
- 3** Не поширюйте неперевірену інформацію. Застосовуйте критичне мислення, перевіряйте джерела. Якщо ви поширили фейк, він стане вашою відповідальністю.
- 4** Не публікуйте чужі дані чи фото без згоди. Особиста інформація інших — не ваша власність.
- 5** Будьте обережні з власними даними. Створюйте надійні паролі, не переходьте за сумнівними посиланнями, перевіряйте налаштування конфіденційності у своїх профілях.
- 6** Практикуйте регулярні перерви від гаджетів, щоб зберігати баланс, відновлювати енергію та не втрачати контакт із реальним життям.

Дотримання цих правил допомагає зменшити ризики та підтримувати власний позитивний цифровий слід. Адже все, що ми робимо онлайн, залишає сліди — і саме від нас залежить, чи будуть вони позитивними.

Отже, **цифрова етика** — це наша здатність бути відповідальними, чесними та людяними користувачами мережі. **Цифровий слід** — це пам'ять інтернету про наші дії. А **цифрова гігієна** — це спосіб піклуватися про безпеку й репутацію онлайн.

Технології розвиваються стрімко, і саме ваша свідомість, обережність та етичність є запорукою успіху в цифровому світі. Пам'ятайте, що ваш цифровий слід — це ваш ресурс. Використовуйте його відповідально.

ДІЙМО РАЗОМ

- 1.** Перед вами короткий список дій, які залишають цифровий слід. Проаналізуйте їх і визначте, які можна вважати позитивними, які — нейтральними, а які — негативними. Обговоріть, чому деякі, на перший погляд, «дрібні» вчинки можуть вплинути на вашу репутацію в мережі.
 - ✓ Виклав / виклала фото з поїздки без дозволу друзів.
 - ✓ Написав / написала підтримувальний коментар під відео.
 - ✓ Зробив / зробила репост неперевіреної новини.
 - ✓ Відмітив / відмітила шкільного вчителя на мемі.
 - ✓ Використав / використала чужий малюнок без підпису автора.
 - ✓ Опублікував / опублікувала пост про власну перемогу в олімпіаді.
 - ✓ Поставив / поставила лайк під образливим постом.
 - ✓ Написав / написала подяку однокласникам за спільний проєкт.

2. Розгляньте інфографіку. Як позначено дії, що формують негативний цифровий слід? Якими символами їх варто замінити, щоб цифровий слід став позитивним?

3. Об'єднайтеся в групи по 3–4 особи. Кожна група отримує описи п'яти ситуацій. Для кожної ситуації потрібно визначити:

- 1 Який етичний принцип порушено? (приватність, повага, авторське право, відповідальність за контент тощо)
- 2 Якими можуть бути наслідки? (для себе, інших людей, репутації)
- 3 Яке рішення було б етично правильним?

Після обговорення обміняйтеся думками в загальному колі.

Ситуація 1 Твій однокласник Кирило забув телефон на парті. Ти зробила скриншот його особистого повідомлення, де він скаржиться на вчительку, і надіслала його у груповий чат з підписом: «Ха-ха, Кирило попався!».

Ситуація 2 У спортивному блозі ти побачив коментар від незнайомої людини, яка, на твою думку, написала дурницю. Ти виклав грубий коментар та створив мем з її аватаркою, щоб посміятися з неї.

Ситуація 3 Твоя знайома створила фейковий акаунт від імені відомого волонтера та розмістила пост про збір коштів на «допомогу постраждалим тваринам», додавши номер своєї картки. Ти підозрюєш, що вона намагається заробити, але боїшся її викрити.

Ситуація 4 Ти знайшла в інтернеті гарну ілюстрацію, створену професійним дизайнером, і вирішила використати її як логотип для свого шкільного проекту, не запитавши дозволу й не вказавши автора, бо «все в інтернеті спільне».

Ситуація 5 У тіктоці з'явився новий вірусний челендж, який передбачає ризиковані дії (наприклад, швидко перебігти дорогу або залізти на високу конструкцію). Він популярний, і ти хочеш повторити його, щоб отримати більше переглядів та підписників.

СЛОВНИК ЗАНЯТТЯ

Цифрова гігієна — це правила поведінки в інтернеті, здатність раціонально споживати інформацію, фільтрувати її та дотримуватися норм кібербезпеки.

Цифрова етика — це сукупність правил і моральних норм у цифровому середовищі, які регулюють взаємодію людей в інтернеті.

Цифровий слід — сукупність інформації про дії та внесок користувача під час перебування у мережі.

ПІДСУМУЙМО

У парах / трійках обговоріть наведені запитання. Визначте дві найцікавіші відповіді та презентуйте їх класу.

Що нового ви дізналися про цифрову етику? Чи важлива для вас ця інформація? Чому?

Чи завжди ви усвідомлено створюєте свій цифровий слід? Чому? Які наслідки для сучасних підлітків може мати формування негативного цифрового сліду?

Які правила цифрової гігієни найактуальніші для вас? Назвіть три такі правила.

ПОВПРАВЛЯЙСЯ

Створи постер-пам'ятку «Правила цифрової гігієни». Візьми до уваги, що постер — це результат твого дослідження. Він має бути стислим і наочним, адже постер — це плакат, який презентує найважливішу інформацію. Використовуй поєднання тексту та графіки, щоб зручно та зрозуміло донести правила цифрової гігієни.

Виконай завдання 16.1, 16.2 і 16.3 в -додатку.